

ΜΕΛΕΤΗ-ΚΡΙΤΙΚΗ

ΧΡΟΝΟΣ Α΄

ΑΘΗΝΑ, ΔΕΚΕΜΒΡΗΣ 1932

ΦΥΛΛΟ 5ο

ΟΙ ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΝΕΟΙ

Υπάρχουν μερικά πράγματα, πού είναι πολύ λογικά, πολύ απλά—ίσως, ακριβώς επειδή είναι λογικά—και πολύ φανερά. Συμβαίνει δὲ τις περισσότερες φορές, τὰ πράγματ' αὐτὰ νᾶχουν μίαν εξαιρετικὴν σπουδαιότητα, καὶ μίαν ὀφελιμότητα ὄχι μόνον ἀτομικὴν μὰ καὶ κοινωνικήν. Κι' εἶναι βέβαια φανερό, πῶς ὅλοι ἐκεῖνοι πού—εἴτε σάν ἴσοι εἴτε σάν ἀνώτεροι—ἀπευθύνονται στοὺς νέους, γιὰ σοβαρὰ ζητήματα, ἔχουν ὑποχρέωση, πρὶν ἀπ' ὅλα νὰ τοὺς κάνουν γνωστά, τὰ ἀπλά, τὰ λογικά, καὶ τόσο σπουδαῖα αὐτὰ πράγματα.....

Κι' ὅμως! Οἱ περισσότεροι ἀπὸ κείνους πού εἶναι—ἢ φαντάζονται ὅτι εἶναι—ἢ πιστεύεται πῶς εἶναι—οἱ ὀδηγοί, οἱ δάσκαλοι, οἱ ἐμπνευστὲς τῶν νέων, ὄχι μόνον δὲν ἀγωνίζονται νὰ τοὺς φανερώσουν αὐτὰ τὰ πράγματα, ἀλλ' ἀντίθετα, φροντίζουν πῶς νὰ μὴν τὰ μάθουν πῶς νὰ μὴν τὰ βροῦν, ἔστω καὶ μόνοι τοὺς οἱ νέοι. Εἶπαμε: **Οἱ περισσότεροι**. Πού σημαίνει—κι' ἀξίζει νὰ τονιστεῖ—ὅτι ὑπάρχουν καὶ εξαιρέσεις, (ἀρκετὲς μάλιστα). Ὅμως, χῶρια ἀπὸ τὶς εξαιρέσεις αὐτές, γιὰ τὰ ἄλλα, οἱ περισσότεροι, νὰ πολεμᾶνε τ'ἀπλά αὐτὰ καὶ τόσο σπουδαῖα γιὰ τὴ νεολαία, πράγματα; Μήπως ἄραγε «πλανῶνται»; Μήπως τᾶχουν παραξηγήσει; Μὴν ἔτυχε νὰ μὴν καταλάβουν τὴν ἀξία τοὺς; Ἡ... ναὶ μὲν ξέρουν τὴν ἀξία τοὺς ἀλλὰ ἔχουν ὀρισμένους λόγους (ἢ συμφέροντα) νὰ τὰ πολεμᾶνε; Εἶναι πολὺ εὐκόλο νὰ βρεῖ τὴν ἀπάντησιν σ' ὅλ' αὐτὰ, ἐκεῖνος πού θὰ θελήσει νὰ ψάξει, νὰ ξεσκαλίσει, νὰ σκεφτεῖ. Γιαυτό, νομίζουμε πῶς εἶναι

περιττὸ νὰ καταπιαστοῦμε μεῖς μ' αὐτὴ τὴν ἀπάντησιν, πού θὰ μᾶς τραβοῦσε ἄλλωστε πολὺ ἔξω ἀπ' τὸ θέμα μας.

* *

Ἐν' ἀπὸ τὰ λογικά κι' ὀλοφάνερα αὐτὰ πράγματα, εἶναι καὶ ἡ θέση πού ἔχουν οἱ νέοι—καὶ προπάντων οἱ φοιτητὲς—στοὺς ιδεολογικοὺς ἀγῶνες. Οἱ σημερινοὶ φοιτητὲς—κι' αὐριανοὶ ἐπιστήμονες—περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον εἶναι σπουδαῖα στοιχεῖα, σπουδαῖα «μόρια» τοῦ κοινωνικοῦ Συνόλου. Καὶ περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον οἱ ἐπιστήμονες καὶ γενικώτερα οἱ μορφωμένοι, εἶν ἐκεῖνοι πού ἔχουν ὑποχρέωση ἀπέναντι στὸν ἑαυτό τοὺς καὶ στὴν κοινωνία, νὰ εἶναι κατατοπισμένοι στὰ ιδεολογικά ζητήματα τῆς ἐποχῆς τοὺς. Γιατὶ ποῖ ἄλλοι ἂν ὄχι αὐτοὶ θὰ φωτίζουν τὸ μεγάλο κοινὸ, καὶ ποῖ ἄλλοι ἂν ὄχι αὐτοὶ θὰ δώσουν μιὰ λύσιν στὰ τόσα ζητήματα πού ἀντικρύζουν οἱ διάφορες ιδεολογίες; (Φυσικά, λέγοντας **θὰ δώσουν μιὰ λύσιν**, δὲν ἐννοοῦμε πῶς θὰ τὴ δώσουν ἄμεσα—γιατὶ **ἔτσι θέλουν αὐτοὶ**—ἀλλὰ **ἔμμεσα**, δηλ. φωτίζοντας τὸ κοινὸ· κι' αὐτὸ, εἶναι κείνο πού δίνει τὴ λύσιν στὰ πῶς πολλὰ ζητήματα). Ἀλλὰ τί τὰ θέλουμε τὰ πολλὰ λόγια; Οἱ φοιτητὲς, καὶ μόνον σάν ἀνθρώποι πού ζοῦνε στὴ σημερινὴ κοινωνία—ἄσχετα μὲ τὴ μόρφωσή τοὺς—εἶναι φυσικὸ νὰ θέλουν νὰ εἶναι κατατοπισμένοι στὶς σύγχρονες ιδεολογίες. Πολὺ περισσότερο ἀφοῦ εἶν' ἐπιστήμονες. Κι' ἀκόμα περισσότερο, ἀφοῦ πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς εἶναι δάσκαλοι, δηλαδὴ—οὔτε πολὺ οὔτε λίγο—**διαμορ-**

ΜΕΛΕΤΗ-ΚΡΙΤΙΚΗ

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ «ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ»,
ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΜΕΝΟΥ ΣΩΜΑΤΕΙΟΥ ΤΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ
ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

Τὸ ΔΙΕΥΘΥΝΕΙ

τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιον τοῦ «Ἀκαδημαϊκοῦ Ὀμίλου»

καὶ τὸ ΦΡΟΝΤΙΖΕΙ

Εἰδικὴ Πενταμελὴς Ἐπιτροπὴ.

Συνδρομὴ χρονιάτικη Δρ. 60

Κάθε σχετικὸ μὲ τὴν ὕλη καὶ τὸ περιοδικὸ νὰ στέλνεται Ἰασίου 2.

Τυπογραφεῖο: Θεμιστοκλέους 54

φωτὲς τῆς αὐριανῆς καὶ ἐν μέρει καὶ τῆς σημερινῆς κοινωνίας.

* *

Κι' ἀφοῦ εἶναι βέβαιο πῶς ὁ φοιτητῆς ποῦ σπουδάζει **σοβαρά**, μπαίνοντας στὸ Πανεπιστήμιο νοιώθει πῶς εἶναι, καὶ πῶς ἂν δὲν εἶναι πρέπει νὰ γίνεαι πιά, **ἕνας διανοούμενος, ἕνας σκεπτόμενος** ἄνθρωπος, κι' ἀφοῦ εἶν' ἐπίσης βέβαιο πῶς κάθε σκεπτόμενος ἄνθρωπος —καὶ μάλιστα νέος— εἶν' ὑποχρεωμένος νὰ ἔχει μιὰ θέση μέσα στοὺς ἰδεολογικοὺς ἀγῶνες, παρουσιάζεται τώρα τὸ ζήτημα: Μὲ ποῖο τρόπο ὁ φοιτητῆς θὰ πάρει τὴ θέση του μέσα στὸν ἀγῶνα τῶν ἰδεολογιῶν; Ἀπλούστατα.....

Ἄν εἶν' ἀλήθεια αὐτὸ ποῦ πολλές φορές λέγεται καὶ **«ἀπὸ κἀθέδρας»**, ὅτι δηλ. Ἐπιστήμη θὰ πεῖ **πρὸ παντός ΑΜΕΡΟΛΗΨΙΑ**,... ἂν εἶν' ἀλήθεια πῶς ἡ Ἐπιστήμη εἶν' ἐχθρὸς κάθε προκατάληψης: Ἄν εἶναι ἀλήθεια πῶς κάθε ἐπιστήμονας μὲ συνείδηση πρέπει νὰ εἶναι **δύσπιστος** γιὰ τὸ κάθε τι, κι' ὅτι πρέπει **νὰ ἐξακριβώνει πρὶν πιστέψει** ἂν εἶν' ἀκόμα ἀλήθεια ὅτι κάθε ἄνθρωπος μὲ χαρακτήρα καὶ μ' ἐπιστημονικὴ συνείδηση δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀμερόληπτος μόνο... γιὰ ὠρισμένα ζητήματα, καὶ γι' ἄλλα νὰ μὴν εἶναι...—Τότε, ἡ δουλειὰ ποῦ ἔχει νὰ κάνει ὁ νέος, δὲν εἶναι καὶ τόσο δύσκολη: δὲν ἔχει, παρὰ νὰ μελετήσει ἐπιστημονικὰ τὶς ἰδεολογίες ποῦ **ἐνδιαφέρουνε** σήμερα τὸν κόσμο, καθὼς καὶ τὰ προβλήματα ποῦ ἀνεφέρονται στὴν κάθε μιὰ (κοινωνικά, γλωσσικά, φιλολογικά, καὶ ὅ,τι ἄλλα). **Ἐπιστημονικά!** Δηλαδή, μὲ βάση τῆς μελέτης του τὴν Ἀμεροληψία καὶ τὴ Λογική.

Γιὰ τὸ νέο ποῦ μελετᾷ ἔτσι, καμμιά ἰδεολογία δὲν εἶναι καλὴ ἢ κακὴ—πρὶν τὴ γνωρίσει. Ὅλες εἶναι ἰδεολογίες τῆς ἴδιας Θεωρητικῆς ἀξίας, καὶ **ὅλες** ἔχει ὑποχρέωση νὰ τις μελετήσει, νὰ τις ἀναλύσει, νὰ τις γνωρίσει **καλά**. **Αὐτὸ τοῦ ἐπιβάλλει ἡ ἀμεροληψία.**

Καὶ γιὰ νὰ γνωρίσει καλὰ τὸ περιεχόμενο κάθε ἰδεολογίας πρέπει νὰ ἀκούσει καὶ νὰ μελετήσει καὶ τὰ ἐπιχειρήματα

τῶν ἀντιπάλων τῆς. Ἐννοεῖται ὅμως, ὅτι θὰ πρέπει νὰ εἶναι κανεὶς **τοῦλάχιστον** ἠλίθιος, γιὰ νὰ θελήσει νὰ γνωρίσει μιὰ ἰδεολογία **μόνον** ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους τῆς! Ἀπ' αὐτοὺς μόνο τὰ ἐλαττώματά τῆς θὰ μάθει, κι' αὐτὰ παραφουσκωμένα. Μὰ τὸ περιεχόμενό τῆς, τὴν οὐσία τῆς, τοὺς πραγματικούς τῆς σκοπούς,—αὐτὰ μόνον ἀπὸ τοὺς ὁπαδούς τῆς καὶ τὰ σχετικά τῆς βιβλία θὰ τὰ μάθει. [Γιὰ κάθε ἰδεολογία μὲ κάποιο περιεχόμενο, ὑπάρχουνε πάντα καὶ σχετικά βιβλία]. Καὶ μόνον ἔτσι μπορεῖ νὰ ἔξει **σωστά**—ἐπιστημονικά—μιὰν ἰδεολογία. **Αὐτὸ τοῦ λέει ἡ Δογικὴ.**

Ἐκεῖνο ποῦ ἀξίζει νὰ προσέξει κανεὶς —καὶ ποῦ εἶν' ἐν τούτοις φυσικὸ νὰ συμβεῖ—εἶναι τοῦτο: Ὅτι ὁ νέος ποῦ ἀποφασίζει νὰ ἐφαρμόσει στὴ ζωὴ του **ὀριστικὰ καὶ σταθερὰ** τὴν ἀμερόληπτη, τὴ λογικὴ κι' ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, ἔχει μερικὲς βαθύτερες καὶ γενικώτερες ὀφείλει. Ἀνοίγει μὲ τὰ ἴδια του τὰ χέρια, τὸ δρόμο ποῦ φέρνει σ' ἕνα καλλίτερο μέλλον καὶ σὲ μιὰ καλλίτερη ζωὴ. Γιατὶ ἡ ἐφαρμογὴ μιᾶς τόσο **ἀπλῆς ἀρχῆς**—ὅπως ἡ ἀρχὴ τῆς Ἀμεροληψίας καὶ τῆς Κριτικῆς, ἔχει καὶ τὶς συνέπειές τῆς: Ἀπ' τὴ μιὰ μεριά τὸν ἐλευθερώνει ἀπ' ὠρισμένα ἐλαττώματα, ἐνῶ ἀπ' τὴν ἄλλη τὸν προικίζει μὲ **ικανότητες** ποῦ τοῦ ἐξασφαλίζουν τὴν προόδου τὸν, τόσο στὴν Ἐπιστήμη ὅσο καὶ στὴ ζωὴ: Πετᾷ πρῶτα - πρῶτ' ἀπὸ πάνω του τὴν ἐπιπόλαιη τὴν παθητικὴ, καὶ τὶς περισσότερες φορές **κουτὴ** στάση, ποῦ ἔχουν συνήθως οἱ φοιτητὲς ποῦ πρωτομπαίνουν στὸ Πανεπιστήμιο. Δὲ σασιτίζει δὲ χάνει τὸν ἀέρα του, οὔτε μένει μ' ἀνοιχτὸ τὸ στόμα μπροστὰ στὶς ρητορικὲς ρουκέτες, στὰ πολλὰ καὶ μεγάλα (ἀλλὰ καὶ χωρὶς καμμιά βαθύτερη οὐσία) λόγια τοῦ ἐνός καὶ τοῦ ἄλλου. Οὔτε χάρφει σά... χάχας, ὅ,τι τοῦ σερβίρουνε. Οὔτε καὶ πιστεύει ποτὲ γιὰ κάτι ὅτι «ἔτσι εἶναι» ὅπως καὶ τὸ ἂν ὁ Α. ἢ Β. εἶναι σοφός—ὅπως ἀκόμα καὶ τὸ ἂν, μὲ τὸ νὰ εἶναι κανεὶς σοφός εἶναι καὶ ἀναμάρτητος—ὄλ' αὐτὰ, **μόνον** ἢ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα καὶ παρατήρηση θὰ τοῦ τὰ φανερώσει. Ἀκόμα: ὁ φοιτη-

τῆς ποῦ ἐφαρμόζει τέτοιες ἀρχές, καταλαβαίνει ὅτι δὲν εἶναι **ἠλίθιος** γιὰ νὰ «παρασυρθεῖ» ἀπ' τὸν πρῶτο συναδέλφου του ποῦ θὰ θελήσει νὰ συζητήσει μαζί του. Καὶ ντρέπεται γιὰ λογαριασμὸ ἐκείνων ποῦ τολμοῦν νὰ τοῦ πετοῦνε κατὰμουτρα τὴ βροσιά. Γιατὶ **βροσιά** εἶναι νὰ λὲς στὸ φοιτητὴ ὅτι ὑπάρχει φόβος νὰ «παρασυρθεῖ» ἀπὸ τοὺς συναδέλφους του. Τὶ ἄλλο σημαίνει αὐτό, παρὰ, ὅτι οἱ ἄλλοι εἶναι **πιὸ ξύπνιοι** ἀπ' αὐτόν, **ἀνώτεροι** ἀπ' αὐτόν, κι' ὅτι αὐτὸς δὲν μπορεῖ νὰ τὰ βάλει μαζί τους, γιατί εἶναι «διανοητικῶς... ἔλλειπής!» Ἀλλὰ τότε τὴ θέση ἔχει μέσα στὸ Πανεπιστήμιο: Καὶ τὶ **ἐπιστήμονες** θὰ βγοῦν ἀπὸ ἀνθρώπους «κατωτέρας διανοητικότητος» ἂν ὑποθεθεῖ πῶς εἶναι τέτοιοι οἱ φοιτητές!...

Ὁ σοβαρὸς φοιτητῆς λοιπὸν δὲν **παρασέρνεται** ἀπὸ κανένα. Ἄν ὑπάρχει κάτι ποῦ τὸν **παρασέρνει**—καὶ ποῦ ὁ ἴδιος δέχεται καὶ θέλει νὰ τὸν παρασέρνει αὐτὸ εἶν' ἡ ΑΛΗΘΕΙΑ. Ἡ Ἀλήθεια, ποῦ γιὰ τὸν Ἐπιστήμονα εἶναι **Θρησκεία**, ποῦ τὴνε λατρεῖ, τὴν παραδέχεται καὶ τὴν κηρύττει ὅπου κι' ἂν τὴν ἀκούσει—μακάρι κι' ἀπ' τὸ χειρότερό του ἐχθρό. Μὲ δυὸ λόγια ὁ φοιτητῆς ποῦ θέλει νὰ γίνεαι ἀληθινὸς ἐπιστήμονας πρέπει νὰ καταλάβει ὅτι: ἀφοῦ ἀρχίζει μιὰν **ἀνώτερη** πνευματικὴ ζωὴ, ἀφοῦ μπαίνει σ' ἕνα **ἀνώτερο** πνευματικὸ στάδιο, ἂν θέλει ν' ἀνταποκριθεῖ στὶς ἀπαιτήσεις τοῦ σταδίου αὐτοῦ, οφείλει ν' ἀποχτήσῃ καὶ ἕνα **ἀνώτερο** χαρακτήρα, καὶ ἕνα **ἀνώτερο** τρόπο σκέψης, παρατήρησης καὶ κριτικῆς. **Πρέπει νὰ μὴν ἐξακολουθήσῃ νὰ εἶναι καὶ μέσα στὸ Πανεπιστήμιο μαθητῆς τοῦ Γυμνασίου** (πρᾶγμα ποῦ δὲν μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς ὅτι δὲν γίνεται σήμερα). Ἐτσι ὁ φοιτητῆς **λευτερόμενος ἀπὸ κάθε προκατάληψη, μὲ πνεῦμα πραγματικὰ ἐλεύτερο, ἐπιστημονικὸ καὶ φωτεινὸ, χωρὶς νὰ καταδέχεται νὰ ὑποδουλωθεῖ σὲ καμμιάν ἰδεολογία ἐπιπόλαια (πρὶν γνωρίσει καὶ τὶς ἄλλες), ἀναζητώντας πάντα τὴν ἀλήθεια—ὄχι μὲ τοὺς φακοὺς τοῦ Α ἢ Β σοφοῦ καὶ**

τῆς Α ἢ Β ἰδεολογίας, ἀλλὰ μὲ τοὺς φακοὺς τῆς Ἀμεροληψίας καὶ τῆς Δογικῆς—ὑποστηρίζοντας τὴν ἀλήθεια ἐντονα κι' εὐγενικὰ χωρὶς νὰ λογαριάζει πῶς θὰ τὸν κρίνουν οἱ ἄλλοι καὶ τι ἐπίθετα θὰ τοῦ δώσουνε, μὴν ἀναγνωρίζοντας κανένα ὡς ἀλάθητον Πάπα, περιφρονώντας τὴν ψευτιά καὶ τὴν ὑποκρισία τίμια (=φανερὰ) καταλήγοντας σὲ ἀρχές μόνον ὑστερ' ἀπὸ προσεχτικὴ μελέτη, κι' ἔχοντας «ἐπιστημονικὴ πίστη»(*) στὶς ἀρχές αὐτές. Ἐτσι λέω ὁ φοιτητῆς ξεφεύγει ἀπὸ τὸ ρουτινιέριο καὶ ἀξιολύπητο τύπο τοῦ φοιτητῆ, ποῦ κυττάει μόνο πῶς νὰ πάρει κάποτε «ἕνα χαρτί», περιορίζοντας ἐν τῷ μεταξύ τὸ ἐνδιαφέρον του στὰ μαθήματα ἢ καὶ σὲ μερικὰ ἄλλα μικροπράματα. Καὶ μπαίνει στὸν κύκλο τῶν νέων ποῦναι γεμάτος ζωὴ κι' ἐνεργητικότητα. Ποῦχουνε **φωτεινὴ κι' ἀνεπηρέαστη ἀπὸ κάθε ἐπιρροή σκέψη. Ποῦχουν σιδερένιο χαρακτήρα, καὶ διευθύνουν οἱ ἴδιοι τὸν ἑαυτό τους καὶ τὴ ζωὴ τους, χωρὶς νὰ «παρασύρονται» καὶ χωρὶς νὰ ἐνθουσιάζονται ἀπ' τὸ τίποτα... Κι εἶναι εὐκολο νὰ μπεῖ κανεὶς σ' αὐτὸ τὸν κύκλο: γιατί—εὐτυχῶς—ἂν λείπει κάτι ἀπ' τοὺς περισσότερους φοιτητῆς, αὐτὸ δὲν εἶναι ἡ ἐξυπνάδα, εἶναι ἡ κατεῦθυνση εἶν' ἡ ὀργάνωση τῆς Πανεπιστημιακῆς τους ζωῆς. Γιὰ προσηλωθῆτε στὶς τόσο ἀπλὲς ἐπιστημονικὲς ἀρχές... Γιὰ βάλετε τὴν ἐξυπνάδα σας στὴν ὑπηρεσία τῆς ἀμερόληπτης ἐπιστημονικῆς ἔρευνας... Γιὰ ἀποφασίσετε νὰ μὴν πιστεύετε τίποτα, «γιατὶ ἔτσι», ἀλλὰ μόνον ἀφοῦ **πειστῆτε** ὅτι εἶναι λογικὸ κι' ἀληθινὸ... Καὶ τότε θὰ δῆτε πόσο εὐκολο θὰ μεγαλώσει ὁ κύκλος τῶν πραγμάτων ποῦ σᾶς ἐνδιαφέρουν καὶ θὰ δῆτε πόσες ἰδέες θὰ κατεβάσει καὶ πόσα πράματα θὰ ξεκαθαρίσει καὶ πόση ἀπόδοση θ' ἔχει τὸ πρωτότερα σχεδὸν στεῖρο**

(*) Ἐφέρετε τὴ θὰ πεῖ ἐπιστημονικὴ πίστη;—ἔλεγε πέρου ὁ κ. Λορεντζάτος—Νὰ σοῦ ποῦν: Ἡ θ' ἀρνηθεῖς αὐτὸ ποῦ πιστεύεις ἢ θὰ πᾶς στὴν κρεμάλια. Καὶ σὺ ν' ἀπαντήσεις: Θὰ πάω στὴν κρεμάλια! Αὐτὸ θὰ πεῖ ἐπιστημονικὴ πίστη».

μναλό σας. «Ἡ ἔξυπνάδα χωρίς κατεύθυνση εἶναι ὄργανο χωρίς χορδές». Βάλτε λοιπὸν στὴ ζωὴ σας τὴ σωστὴ κατεύθυνση (πνευματικὴ ἀνεξαρτησία, ἐπιστημονικὴ ἔρευνα). Βάλτε στ' ὄργανο τὶς τὶς χορδές του. Καὶ τότε ἡ ζωὴ, μ' ὅλη τὴ σκληρότητά της, θὰ γίνεῖ γιὰ σὰς πιδό πλούσια καὶ πιδό ἀρνητικὴ. Θὰ μπορέσετε ν' ἀντικρύσετε πλατύτερος καὶ **καθαρότερος** ὁρίζοντες. Καὶ θὰ γίνετ' ἀκόμα ἔσεῖς, οἱ πρωτοπόροι ἐνὸς καλλίτερου ἐπιστημονικοῦ Αὐριο...

Ο ΨΥΧΑΡΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΣΗΜΕΡΑ

Ἀξίζει νὰ γράψω μ' ἐνθουσιασμό κανεὶς γιὰ τὸ Ψυχάρη. Μ' ἓνα ἐνθουσιασμό ἱστορικὸ· σχετικὸ. Ὁ ἐνθουσιασμός ὅσο πλησιάζει τὸν κύκλο τοῦ ἀπλότου, τόσο καὶ συγγενέβει με τὴν ἐπιπολαιότητα· λέει πολὺ σωστά ὁ Ἐρν. Ρενάν. (*) Ὁ θαυμασμός γιὰ τέτοιους ἀνθρώπους, πρέπει νὰ νῆ μεγάλος, καὶ ὅσο τὸ δυνατό ἐπιστημονικὸς· χωρίς «σεβασμούς ἐπιτάφιους» κυρίως ὅμως δίχως ἐμπάθειες—ἀφοῦ πρόκειται γιὰ ρωμείκια κριτικὴ.

Ἐνας ἀνθρώπος σύνθημα μίας ἀναγέννησης. Ἡ κατεδάφιση καὶ σύγχρονα ὁ θεμέλιος λίθος ἐνὸς ἔργου **γενικότερου** τίποτα παραπάνου.

Ὁ Ψυχάρης μπόρεσε νὰ φτάσει στὸ βαθμὸ τοῦ ἐπαναστάτη. Γιὰ νὰ φτάσεις σ' αὐτὸ τὸ ὕψος, νὰ κηρύξεις δηλαδὴ ὀρθὰ κοφτὰ τὶς ἰδέες σου, ὅσο ἀντίθετες καὶ ἀν εἶνε, πρέπει νὰ γυμνοθεῖς, νὰ γυμνοθεῖς τόσο, που νὰ φτάσεις τὴ γύμνια τῆς ἀλήθειας καὶ νὰ σταθεῖς ἀγνάτεια στὴ συλλογὴ σου. Σὰ νιόσεις τότες πως σὲ γγίζει σὴν καρδιά, γίνεσαι ἓνα μ' αὐτὴ· γίνεσαι ἐσὺ ἡ ἰδεολογία, γίνεσαι τὸ σύνθημα καὶ τὸ σύμβολο μίας πάλης. Κατεβαίνεις σὴν πιάτσα τῶν μεγάλων καὶ γκρεμνίζεις νόμους

(*) Ἐρν. Ρενάν: «Φιλοσοφία—Θρησκεία (Κριτικά)—μετάφρ. Ἰ. Ζερβού» σελ. 119 καὶ δόθε.

Νομίσαμε πὼς ἦταν ἐπικαιρο—τώρα μὲ τὴν ἀρχὴ τοῦ Πανεπιστημιακοῦ χρόνου—νὰ ποῦμε αὐτὰ τὰ ἅπλα καὶ λογικά—ὅπως πιστεύουμε τοῦλάχιστο—πράγματα. Καὶ θὰ θέλαμε νὰ τὰ προσέξουνε κάπως, οἱ καινούργιοι πρὸ πάντων—ἀλλὰ καὶ οἱ παλιοὶ—φοιτητές, ὅμως ἐπίσης θὰ θέλαμε, ἂν εἶχε κανεὶς ἀντίρρηση, νὰ μᾶς τήνε πῆ. Καὶ...νὰ μᾶς τὴν διαιολογήσει—**ἐννοεῖται**.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΡΙΒΙΝΗΣ

καὶ πολιτείες. Το τραγούδι σου βγαλμένο ἀπ τὴν ἀλήθεια τῆς ζωῆς δε μπορεῖ παρά νὰ συγκινήσει, ν' ἀπλοθεῖ καὶ νὰ γίνεῖ τραγούδι τῶν πολλῶν.

Κι ἄλλοι εἶχανε νιόσει τὴν ἀλήθεια τῆς δημοτικῆς· ἴσως μεγάλοι καὶ αὐτοὶ· ἔπρεπε ὅμως νὰ ρεῖ ἡ προσωπικότητα κείνη, που με τὴν ἀγάπη τοῦ ποιητῆ καὶ με τὴ δύναμη τῆς γνώσης θὰ καταπιανόντανε με τὴ γλῶσσα, γιὰ νὰ μᾶς δόσει, μίαν γιὰ πάντα, ἓνα γλωσσικὸ ὄργανο **κανονικὸ**.

Ὁ Βηλαράς με τὰ στιχάκια του καὶ με τὴ «Ρωμείκη γλῶσσα», δε μπορούσε παρά νὰ σκυρπίσει τὴν ἀνόητη ἐφθυμία σὶνους ἀρχαιοπληχτοῦς δασκάλους. Ὑστερα οἱ πρόδρομοὶ τῆς γλωσσικῆς ἐπανάστασης δε ἤβρανε τὴν κατάλληλη ἐφκαιρία. Ἀπεφθνυθῆκανε σ' ἓνα λαὸ που κοίταζε νὰ λεφτεροθεῖ καὶ ν' ἀνασάνει, σ' ἓνα ἔθνος χωρίς ἐπίσημη λογοτεχνία. Ὁ Ψυχάρης ἤρτε σὲ μίαν στιγμὴν κατάλληλη. Ὁχι ὅμως σὴν πιο κατάλληλη στιγμή. Ἀν φαινόντανε στα χρόνια τοῦ Κοραῆ, ἴσως τὰ πράματα νὰ παίρναν ἀλλιῶτικα μορφή, ὕστερα ἀπὸ ἓνα γλωσσικὸ ἀγῶνα ἐφκολότερο. Εἶτανε λοιπὸν κατάλληλος καιρὸς, ἐπειδὴ βρῆκε ἓνα ἔθνος κρατικοποιημένο, που με τὴ συμβατικὴ ἐκείνη λεφτεριά του, γύρεβε, ἡ πιο καλὰ ἀπαιτοῦσε μίαν κίνηση Γραμμάτων. Ὁπως εἶπα ὅμως πιο

πάνου, ὁ Ψυχάρης πρόβαλε ἓνα ἔργο **κανονικὸ**· μίαν γλῶσσα μὲ σύστημα θεμελιωμένη σὲ βάσεις γερές, με κανόνες. Φάνηκε λοιπὸν ὁ ἀνθρώπος, που ὄχι μόνον πίστεψε σὴν ἀλήθεια, ἀλλὰ εἶχε καὶ τὴ δύναμη νὰ τὴν ἐπιβάλει. Ὁ ἀκλόνητος γλωσσολόγος ἐπαναστάτης, που στάθηκε σὸ ὕψος τοῦ ἀληθινοῦ, γιὰ μίαν καινούρια ἐλληνικὴ ἀναγέννηση. Καὶ μίλησαν κάποιον γιὰ δογματισμὸ, γιὰ φανατισμὸ καὶ γιὰ τοπολαλία.

Ἡ γλῶσσα μᾶς δε εἶτανε ποτὲ «δογματικὴ». Ἐνας ὅμως πού ρεχεται νὰ κηρύξει μίαν ἀλήθεια, πρέπει νὰ μεταχειριστεῖ ὕψος δογματικὸ. Το ὕψος, που ταιριάζει σ' ἓνα ἐπαναστατικὸ κείμενο, εἶνε κείνο που στέκει ἀνάμεσα σὸ σατιρικὸ καὶ σὸ δογματικὸ. Κοροῖδεβε καὶ μαστίγονε. Ἐνας ἐπαναστάτης, χρειάζεται ὕψος δογματικὸ, ξεδιαλυμένο, σταράτο, ὅσο καὶ ἀν ἡ θεωρία του εἶνε διαλεκτικὴ. Ἡ ἀλήθεια γιὰ νὰ βρεῖ τὸ βάθος του νου, νὰ γγίζει τὴ συνείδηση, θέλει φράσες βαρεῖες.

Ὁ Ψυχάρης εἶχε ἀφτὰ τὰ χαρίσματα. Το ἔργο του στέκει ἐπιστημονικὸ. Κι ἀφτὸ, γιὰτί ὅλες του οἱ ἀποφες στηρίζονται σὲ γερούς κανόνες καὶ πούθενά δε δείχνουνε μῆτε τὴ παραμικρὴ ἀντίφαση. Με τὶς ἴδιες βάσεις ξεκίνησε καὶ τέλεψε πάλι με τὶς ἴδιες βάσεις. Παντοῦ καὶ πάντοτε στάθηκε σταθερός, ἀκλόνητος, ἀτόπιος.

Παραπάνω μίλησα γιὰ τὸ ὕψος τοῦ ἐπαναστατικὸ, ὅπως τὸ νιόθω ἐγώ. Το ἔργο τοῦ Ψυχάρη ξετυλίγεται μπροστά μᾶς σαν ἔργο λογοτεχνικὸ καὶ ἀναπόσπαστα γλωσσολογικὸ. Μπορεῖ νὰ πει κανεὶς, πως τὸ λογοτεχνικὸ εἶνε τὸ ὄργανο τοῦ γλωσσολογικοῦ σκοποῦ. Ἡ λογοτεχνία του εἶταν ὁ τρόπος, που θάκανε τοὺς ἀναγνώστες νὰ προσέξουνε τὸ γλωσσολογικὸ μέρος. Ἡ λογοτεχνία του λοιπὸν εἶχε κάποια ἀνώτερη σκοπιμότητα. Γιὰ νὰ κρίνει κανεὶς τὸν Ψυχάρη μέσα σὲ πλαίσιο χρόνου καὶ τόπου, θάρῶ πως πρέπει νὰ τὸν κρίνει σὰ λογοτεχνία—γλωσσολόγο. Τα δυο ἀφτὰ, σ' αὐτὴ τὴν περίσταση, νομίζω πως πρέπει νὰ μένουν ἀχώριστα. Ἀν θὰ μιλοῦσα χω-

ριστὰ γιὰ τὴ **δημιουργικότητα** τοῦ λογοτέχνη Ψυχάρη, ὁμολογῶ πως δε θὰ δινὰ καὶ μεγάλη πίστη σὴν λογοτεχνικὴ του ἀξία. Δε θέλω νὰ πω πως ἔγραψε κοινὰ. Ὁ Ψυχάρης εἶτανε Δάσκαλος· καὶ ἡ σφραγίδα τοῦ Δασκάλου—κάπως ἀνιαρὴ σὴν λογοτεχνία—βρισκόνταν σὲ κάθε του σελίδα. Το ἀπολυτοτικὸ ἔργο στάθηκε γλωσσολογικὸ, διατυπωμένο μ' ἓνα υποδειγματικὸ λογοτεχνικὸ στυλ. Ἐνὸς μᾶς ἔδινε μίαν γλῶσσα ὁλάκερη, μᾶς ἔκανε νὰ μὴν ἀμφιβάλομε μῆτε γιὰ τὸ παραμικρὸ. Μᾶς φανέρονε με τὸ ὕψος τοῦ λογοτεχνικοῦ, τὴν ἀπόλυτη ἐπιτυχία τῆς σὸν πεζὸ λόγου. Πίστεβε πολὺ σ' ὅτι υποστήριξε· πίστεβε τόσο πολὺ, που κατῶρθοσε νὰ μᾶς δείξει στα βιβλία του μίαν γλῶσσα ἀληθινὰ λογοτεχνικὴ. Εἶνε ἀλήθεια πως δούλεψε πολὺ γιὰ τὴ γλῶσσα καὶ γιὰ τὸ ὕψος του. Ὁ γλωσσολόγος νίκησε τὸ λογοτεχνία· καὶ ἀφτὸ εἶτανε γιὰ καλὸ τοῦ δημοτικισμοῦ. Ἀφτὴ εἶνε μίαν παρατήρηση, που βγάζει κανεὶς ἀπὸ «τὸ πρῶτο τοῦ βιβλίου, καὶ στέκει ἡ πιο ἀληθινὴ παρατήρηση γιὰ ὅλο τοῦ τοῦ ἔργο, χωρίς ἐξαιρέση. Καὶ θαρῶ πως ὁ γλωσσολόγος ἔπρεπε νὰ νικήσει τὸ λογοτεχνία γιὰ νὰ μπορέσει τὰ ξεσπάσει σὲ μίαν ὀμητικὴτητα συγκρατημένη ἀπ' τὴν ἀλήθεια τῆς γνώσης, σὲ μίαν παστρική ὀμητικὴτητα, γιὰ μίαν νίκη τελειοτικὴ που δε μπόρεσε νὰ συντελεστεῖ ἀκόμα. Ἡ νίκη ἡ τελειοτικὴ, δε εἶνε ἄλλη ἀπ τὴν πλατεία καὶ ὀλοκληροτικὴ νίκη τοῦ λαοῦ τῆς Ἑλλάδας, που με τὴν ἴδια τὴ λαλιά του θὰ ζητήσῃ τὴ **κοινωνικὴ τοῦ ἀνόρθωση καὶ τὴν πνευματικὴ τοῦ λεφτεριά**. Τότε πια θ' ἀπλοθεῖ πέρα γιὰ πέρα ἡ ζωντανὴ μᾶς γλῶσσα, στὰ γυμνάσια, στα πανεπιστήμια, σὶς ἀκαδημίες, σὸ κράτος· καὶ θὰ πάψει πια ὁ ἐργάτης καὶ ὁ χωρικός νὰ λογιάζουνε μορφομένο τὸν ἀνθρώπο, που τοὺς μιλάει γλῶσσα που δε τὴ νιόθουνε. Τότε θὰ φανεῖ πραγματικὰ ἡ ἀξία τοῦ ψυχαικοῦ ἔργου.

* *

Τὸ γλωσσικὸ ζήτημα ἀπὸ τὴ στιγμή που φάνηκε, ἀπ τὰ παμπάλαια δηλαδὴ χρόνια, ὡς τὴ σήμερα, ἔστεκε καὶ στέκει

ζήτημα καθαρά κοινωνικό, καθώς ειπε κι ο σεβαστός μας καθηγητής κ. Κ. Αμαντος σ ένα άρθρο του, (*) που λέει κάμποσα καλά πράγματα, μα που απόλυτα συμφωνώ με τον τίτλο του μόνο.

Όταν το καμίνι ξανάναψε με το «Ταξίδι» του Ψυχάρη, και τα πράγματα πήρανε το δρόμο για τη θέση τους, για μια στιγμή ελπίσαμε πλιότερο σε μια γρήγορη νίκη της δημοτικής· ίσως μερικοί, βλέποντας τα πράγματα πιο καλά, να μη πιστέψανε σ' αυτό· πάντως αυτοί θα είτανε πολύ, πάρα πολύ λίγοι.

Αν η επισημοποίηση της δημοτικής επισπέβδονταν από τους πολιτικούς, θα φανερόνονταν ένας κίνδυνος μεγάλος, ένα επικίνδυνο πήδημα—ίσως θανατηφόρο—στο ζήτημα της πολιτικής εξέλιξης. Είταν η εποχή που σημειόνονται η άνοδο της αστικής τάξης. (**) Ο δημοτικισμός είχε φανεί σα μια εκδήλωση της νίκης της τάξης αυτής. Η δημοτική είχε απλῶς στη λογοτεχνία. Τώρα πια οι δημοτικιστές δεν αγωνίζονταν για την επικράτηση στο γράψιμο. Το λόγο δεν είχε πια η αισθητική, αλλά η παιδαγωγική· κ η δημοτική άρχισε να διδάσκει στο δημοτικό σχολείο. Το κράτος τάχτηκε με την ιδέα του δημοτικισμού, και μας έτοξε και την επισημοποίηση του—πράσινα άλογα!... Όλοι νομίσαμε πως ο δημοτικισμός θα βοηθούσε στην άνοδο. Η δημοτική όμως θα βοηθούσε περισσότερο στη δημιουργία διανοούμενου προλεταριάτου, παρά στην ανάπτυξη της αστικής τάξης. Πριν δηλαδή προφτάσει να πάρει τα λουριά της αρχής στα χέρια της, θ αντιμετώπιζε το σπουδαιότερο εχθρό της στο ζήτημα της διαφώτισης των μαζών. Θα φανερόνονταν μια ορισμένη μερίδα διανοομένων, που θα ζητούσε μια ριζικότερη κοινωνική μεταβολή· και σύμφωνα μ' αυτή την αρχή, θα κατέβαινε στο λαό με το κήρυγμα της κοινωνικής ισότητας.

Μόλις λοιπόν φάνηκε ολοκάθαρα ο

κίνδυνος αυτός στην Ελλάδα, η επισφράγιση της νίκης του δημοτικισμού αναβλήθηκε για κάμποσο ακόμα. Σήμερα πια ο δημοτικισμός, περ απ τους λογοτέχνες, δεν απασχολεί κ ενδιαφέρει ουσιαστικά, παρά μόνο τ αριστερά κόμματα· και τόσο περισσότερο, όσο πιο πολύ αυτά ανταποκρίνονται στον αθηθινό σοσιαλισμό. Αφτά γίνονται ολοφάνερα κι απ την απάντηση που δίνουνε τα συντηρητικά κόμματα στην άποψη των σοσιαλιστικών για την επισημοποίηση της δημοτικής γλώσσας. Είχε δηλαδή πολύ δίκιο εκείνος, που ειπε πως ανθρώποι που δε μιλάνε στο λαό τη γλώσσα του, θένε να τον γελάσουνε. Ο Ψυχάρης είναι ο αριστοκράτης που στάθηκε μεγάλος εβρογέτης του σοσιαλισμού στην Ελλάδα. Κοινωνικά ειν ένας άπιστος πού δοκε τη γροθιά του, για να χτυπήσουνε τις αρχές του. Ο σοσιαλισμός στην Ελλάδα πήρε ένα όπλο από ένα αστό επαναστάτη. Αν είτανε κι ο ίδιος σοσιαλιστής, δε θά χε και πολύ πραγματικότερη σπουδαιότητα. Ο Ψυχάρης σήμερα είναι η πιο γιγάντια φυσιογνωμία στα νεοελληνικά γράμματα· και στέκει οδηγητής πολλών άλλων, που θένε να λέγονται οδηγητές. Στέκει ψηλά, στο ίδιο ύψος που στάθηκε ο Rabelais στη Γαλλία, κι ο Dante στην Ιταλία. Σήμερα ο Ψυχάρης έχει νικήσει κ η επισφράγιση πλησιάζει. Αν βγήκανε σήμερα μερικοί να γράψουνε τη μιχτή, τη «μισή» δηλαδή γλώσσα, αυτό είναι μια απέδειξη της νίκης, γιατί η μιχτή είναι η γλώσσα των ανθρώπων που δειλιάζουνε μπρός στην παράδοση και στη συνήθεια· είναι η γλώσσα δηλαδή των καθαρεβουσιάνων—χωρίς υπερβολή—πού νιοσαν αναγκαστικά το βάρος της αλήθειας και ζήτησαν υπόληψη κι απ τις δυο παράταξεις. Είναι η γλώσσα των ανθρώπων που ζητάνε το ατομικό τους συμφέρο· ζητάνε δηλαδή κάποια θέση· αδιάφορο που· πάντως επίσημη. Είναι η γλώσσα των ανθρώπων που ενώ λένε πως η επιστήμη δεν είναι πολιτική, οι ίδιοι, διατυπώνοντας μ' αυτή την γλώσσα την επιστήμη τους, έχουνε ορισμένη πολιτική σκοπιμότητα.

Σήμερα μ' αυτή τη σκοπιμότητα και με την ιδέα να κατακτήσουνε τους παλιούς καθαρεβουσιάνους επιστήμονες, βλέπουμε ανθρώπους, που ταχτήκανε στην πρώτη γραμμή της γλωσσικής επανάστασης, ν αλλάζουνε φρονήματα όπως κι ο χαμολέοντας χρώματα. Εμάς τους νέους αυτό δε μας κοστίζει.

Στο κάτω κάτω, ειν από κείνους που ότι είχανε να πούνε τό πανε, και του βάλανε και κάποιο επίλογο ολουσιόλου ανάξιο για τα περασμένα τους.

Ο δημοτικισμός σήμερα ξαπλόθηκε αρκετά· επειδή όμως είναι καθαρά κοινωνικό ζήτημα και συνάμα πολιτικό, γι αυτό, θ αρχήσει να ολοκληρωθεί το ξάπλομα του. Ο δημοτικισμός είναι μια εκδήλωση ανώτερου πολιτισμού είναι ένα **κοινωνικό καλό**. Για να το νιώσει ο άνθρωπος πρέπει νά χει κάποια ψυχική ανωτερότητα· κάποια δόση αλτρονισμού, για να αιστανθεί μια συμπόνια για τους ανθρώπους, που μένουν όξω απ τη μορφοτική κίνηση. Η δημοτική είναι μέσο για ένα έργο γενικότερο· μι αρχή ενός τέτιου έργου, καθώς είπα παραπάνω. Το γενικότερο έργο είναι η **κοινωνική ανόρθωση**. Έχουνε μιλήσει τόσο για την αξία της δημοτικής γι αυτή την ανόρθωση, που θα χαρακτηρίζονταν χιλοειπομένο ζι θά λεγε κανείς. Η δημοτική πρέπει να χρησιμοποιηθεί για την πνευματική ανόρθωση του εργάτη και του αγρότη.

Αδιάφορο αν αυτοί γίνουν επικίνδυνοι για το «καθεστώς». Η δημοτική σήμερα, κάτω απ τον πολιτικό φακό, είναι, όπως και τόσα άλλα, «μι αλήθεια που δεν πρέπει να εκπληρωθεί». Είναι κάτι αληθινό επικίνδυνο. **Κι αλίμονο όταν ο κίνδυνος έχει βάθος την αλήθεια.... Τότε αναγκαστικά είναι ένας σταθμός της εξέλιξης, αναπόφευχτος.**

* *

Σαν επίλογο θα πρέπει να προστέσω δυο λόγια για το άτομο του Ψυχάρη. Ενα χαρακτηρισμό να πούμε. Και δεν έχει πιο καλό από κείνον πού πε ο κ. Τέλλος

Αγρας (*): «Αριστοκράτης, Εθνικιστής, ιδεολόγος, Ειλικρινής, Απόλυτος».

Κ είταν αλήθεια απόλυτος ο Δάσκαλος. Η ιδεολογία του ταιριασμένη με την ειλικρίνεια τον κάνανε τον πιο πολεμικό άνθρωπο των Γραμμάτων μας. Η ειλικρίνεια δεν είναι ποτέ αγένεια. Οτι σκεφτόντανε για τον αντίπαλο τό λεγε μ' ένα τρόπο σκληρό· μ' ένα τρόπο που ξανασφάλιζε την ανωτερότητα και την αλήθεια· χωρίς κανένα φτιασίδι. Εμείς σήμερα παινούμε κ εχτιμούμε το Ψυχάρη τον «απόλυτο», τον «ειλικρινή», τον «ιδεολόγο», και τον «εθνικιστή» στη σημασία την ανώτερη, στην έννοια του ανθρώπου, πού κανε ένα **αληθινό κοινωνικό καλό**. Η άλλη πλευρά του «εθνικιστή» ανήκει στα παλιά χρόνια πού ζησε ομακαρίτης και στους νέους εκείνους, που κάποιο παραμυθένιο τάμα τους κάνει να πιστέβουνε και σήμερα ακόμα, πως είναι απαραίτητο να ξαναπάμε στον Σαγγάριο... Υστερα το να κάνει κανείς τον «αριστοκράτη» είναι μια ατομικιστική ουτοπία, που συντροφέβει τον άνθρωπο ως τον τάφο μόνο. Τάλλα είναι που ξασφαλίζουνε την αθανασία. Εμείς σήμερα έχουμε κάθε δικαίωμα να πάρουμε απ το Ψυχάρη μόνο ότι βρισκουμε καλό, για να μπορέσουμε να ξασφαλίσουμε τη νίκη την τελειοτική.

Σήμερα η επίσημη γλώσσα στην παιδεία δεν είναι η δημοτική. Πέρα απ τα θρανία του δημοτικού σχολείου κυριαρχεί η καθαρέβουσα αλλά η σαπίλα της βρομάει τόσο πολύ!... Μα η απάντηση δόθηκε. Ο μεγάλος Δάσκαλος δεν πέθανε, Νά μαστε μεις οι νέοι συνεχιστές του καθήκοντος όλη η καρδιά κ η τόλμη του Οδηγητή μας, μέσα σε πλιότερα πρόσωπα σα μια ιδεολογία πιο καθαρή. Κι αν χτες, με κάποια υποχρεωτική συγκατάβαση, το Κράτος ακούμπησε πάνω στο μνήμα του Δάσκαλου «στέφανον δάφνης», άβριο θα υψόσουμε τ άγαλμα του στον περίβολο του Πανεπιστήμιου, **σα σύμβολο μιας πραγματικής αναγέννησης.**

ΤΩΝΗΣ Κ. ΜΠΡΟΥΣΑΛΗΣ

(*), Νέα Εστία, 15-11-1929

«Πολιτεία» 16 12-31 και ξανατυπόθηκε στη «Μελέτη-Κριτική». 4ο φύλλο, Μάης 1932.

(**) Τα δέφτερα εικοσάχρονα του αγώνα.

ΓΙΑ ΝΑ ΑΓΑΠΗΣΟΥΜΕ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

Με πόση απογοήτευση θα κλείσει το βιβλίο της ιστορίας της τέχνης, ο νέος που ονειροπόλησε να ζήσει πνευματικώς μέσα στις σελίδες του, το λαό που πέρασε, αφήνοντας στη γήινη φλοῦδα μας, καλλιτεχνικά χνάρια;..

Ότι έμαθε από την πολύωρη μελέτη του βιβλίου που δεν ανήκει στον κύκλο της ειδικότητάς του, είναι το αρχιτεκτονικό σχέδιο του ναού του Καρνάκ ή του Παρθενώνα, το σπάσιμο της ακινησίας στην ελληνική τέχνη, το περίφημο βάζο που βρέθηκε στις ανασκαφές ή ακόμα το έσωτερικό σχήμα κάποιου περίφημου αγγυπτιακού τάφου. Όλη η ιστορική άλυσίδα, με τους ποικιλόχρωμους κρίκους των πολιτισμών, της Ρώμης, της Αθήνας, της Κρήτης, της Αίγυπτου, της Ανατολής των πρωτόγονων φυλών που κυνηγούσαν με άπλοια κονιάρια και ψάρευαν με πετονιές, απλώνεται μπροστά του με σχολαστική ευσυνειδησία και τάξη που του θυμίζει φαμακείο. Οι Βυζαντινοί, οι Ρωμαίοι, οι Έλληνες, οι Ανατολίτες φαντάζουν στο λογισμό του αντρείκελα προωρισμένα να στολίζουν τη βιτρίνα του μουσείου, στην οποία ένας ειδικός σοφός θα είχε την κλιωσύνη να προσθέσει μίαν επεξήγηση από 50 τουλάχιστο λέξεις. Η ιστορία της τέχνης θα φανεί στο νέο έρευνητή σαν μια αδιάφορη περιγραφή, ίκανή να προσελκύσει μόνο το βόρειο περιηγητή με το περίεργο ύφος και το ακανόνιστο κορμί. Έτσι το τόσο ενδιαφέρον αυτό κεφάλαιο της ανθρώπινης ιστορίας θα μείνει ξένο προς το ζωηρό νέο, που είχε ως τόσο τη διάθεση να το ζήσει και να το αγαπήσει. Κι όλα αυτά γιατί; Γιατί ο επιστήμονας που καταπάστηκε με την καλλιτεχνική ιστορία του ανθρώπου δεν ήξερε να χρησιμοποιήσει τη μέθοδο που θάδινε ζωή στο ψυχρό μάρμαρο, συγκίνηση στα χωματένια βάζα, θάκανε τον άκίνητο έφηβο να σπάσει τα καλούπια του μνημείου για να γίνει πιο ανθρώπινος.

Κι όταν λέω μέθοδο δεν έννοω μονά-

χα το άμορφο style που ίσως άδικα έσχυριστούν ότι δεν ταιριάζει στις βαθυστόχαστες μελέτες, μα την επιστημονική μέθοδο αιτιολόγησης των καλλιτεχνικών έκδηλώσεων κάθε καιρού και τόπου, τη μέθοδο σύνδεσης της καλλιτεχνικής ζωής λαού με την υπόλοιπη πνευματική και υλική ζωή του.

Παλιά συνήθεια των ιστορικών της τέχνης, να τραβιούντα μόνο από την περιγραφική πλευρά του ζητήματος, συνήθεια μεταβιβασμένη από τους αρχαιολόγους του καιρού που δεν είχε γνωρίσει παρά μερικά ψίχουλα της Ρώμης και της Αθήνας.

Μα οι ανασκαφές από τότε έχουν φέρει στο φως, άφθονο υλικό, έχουν δώσει μια ζωγραφιά ασύγκριτα πιο μεγάλη, την οποία όμως οι ειδικοί ήθθαν και πάλι να μελετήσουν με τον ίδιο φρακό που άλλοτε έρευνούσαν την πτυχή ή την κίνηση του μοναδικού ελληνικού αγάλματος.

Μερικά και όχι γενικά είδαν την καλλιτεχνική ζωή του ανθρώπου χωριστά από τις υπόλοιπες έκδηλώσεις του. Άσυγκίνητοι άκομη μπροστά στις σύγχρονες πνευματικές κατακτήσεις, ξένοι προς την κοινωνιολογία, την ψυχολογία, την φιλοσοφία, οι ιστορικοί της τέχνης έμειναν μακριά από τις απαιτήσεις της ζωής του άνήσυχου 20ού αιώνα.

Να γιατί ένας άλλος νέος που θα είχε περισσότερο επιμονή και ειδικότητα ως ένα πνευματικό κριτήριο πιο ώριμο, θα τελείωνε το βιβλίο του ιστορικού της τέχνης όχι απογοητευμένος από το αντικείμενο μελέτης, μα από τον ίδιο τον συγγραφέα.

Και αντί να κλείσει με άδιαφορία το βιβλίο της τέχνης θα φρόντιζε μονάχος του τώρα να νιώσει την καλλιτεχνική δημιουργία του παλιού και σύγχρονου ανθρώπου.

* *

Εύθις μετά το πρώτο αντίκρουσμα της τέχνης ξεπροβάλλουν μπροστά στον έρευ-

νητή νέο δυο βασικά στοιχεία που η σύνθεσή τους μας δίνει το νόημα της τέχνης.

Το πρώτο στοιχείο είναι *υποκειμενικό*, ο καλλιτέχνης που νιώθει την όμορφιά του καιρού του και δημιουργεί, το δεύτερο στοιχείο είναι *αντικειμενικό*, ή εξωτερική αποκρουστικότητα της καλλιτεχνικής προσπάθειας που ονομάζουμε έργο τέχνης.

Η ιστορία της Τέχνης μας μιλά μόνο για το δεύτερο στοιχείο, αφήνοντας το πρώτο για τον ψυχολόγο ή γενικότερα για τον επιστήμονα των φυσικών φαινομένων. Ο νέος όμως που επιδιώκει μια πλέρια κατανόηση του προβλήματος της τέχνης δεν θάνεχθεί τα ιστορικά σύνορα θα τα παραβιάσει για να θέσει στον επιστήμονα της φύσης το άκλόυθο ερώτημα:

—Ποιές είναι οι ρίζες του αισθήματος της ομορφιάς, που η έκδήλωσή του μέσα στην ιστορία παίρνει τόσες διαφορετικές αποχρώσεις; Δεν ρωτώ για την ιστορική καταγωγή του περιεχομένου του αισθήματος αυτού, που είναι δουλειά του εθιολόγου ή κοινωνιολόγου μα για την υπεριστορική καταγωγή του. Δεν ρωτώ γιατί το καλλιτεχνικό ιδανικό της Ιταλικής Αναγέννησης ήταν διαφορετικό από το ιδανικό της ελληνικής κατάπτωσης, ούτε ακόμα γιατί η Άφροδίτη της Μήλου είναι διαφορετική από την Άφροδίτη των Ουτεντότων, μα ρωτώ γιατί και η Ιταλική αναγέννηση και η ελληνική κατάπτωση να έχουν ιδανικό όμορφιάς και γιατί οι Έλληνες και οι Ουτεντότοι να έχουν την Άφροδίτη τους; Μην είναι όλα τούτα φανερώματα της απόλυτης ιδέας, της ιδέας της ομορφιάς, όπως μας λένε οι ιδεοκράτες;

Ο επιστήμονας αν έχει μια πλαύτερη μόρφωση, θα υποδείξει στο νέο ότι το αισθήμα αυτό της ομορφιάς έχει μια ζωική προέλευση κι υιοτώντας το α μέρος του βιβλίου του Darwin για την «Καταγωγή του ανθρώπου» θα του διαβάσει: «το αισθήμα της ομορφιάς το θεωρούν σαν αποκλειστική ιδιότητα του ανθρώπου.

Άλλ' αν έχουμε υπ' όψη μας ότι τάρσενικά ώρισμένων πουλιών από πρόθεση αφήνουν τα φτερά τους και καμαρώνουν με τα θαυμάσια χτυπητά χρώματά τους μπροστά στα θηλυκά, ενώ άλλα μη έχοντας ώρατα φτερά δεν κοκεταρίζονται με τον ίδιο τρόπο, τότε βέβαια δεν θα μας μείνει άμφι'ολία ότι τα θηλυκά νιώθουν ευχαρίστηση για την όμορφιά των άρσενικών...

..Το ίδιο μπορεί να ειπωθεί για το τραγούδι των πουλιών. Τα τραφερά κελαιδίσματα των άρσενικών στον καιρό της άγάπης τους, άναμφίβολα άρέσουν στα θηλυκά.

Αν τα θηλυκά των πουλιών αυτών ήταν άνίκανα να έχτιμήσουν τα φωτερά χρώματα, την όμορφιά και την ευχαρίστηση των άρσενικών όλες οι προσπάθειες και οι άγώνες των τελευταίων να τα γοητεύσουν θα πήγαιναν χαμένες».

Τι συμπέρασμα βγαίνει από το σύντομο αυτό κομμάτι; Ότι το αισθήμα ομορφιάς είναι συνδυασμένο με το ένστικτο της άναπαραγωγής του είδους και ότι βρίσκεται σόλη τη ζωική κλίμακα, της οποίας ο άνθρωπος αποτελεί μίαν έκδήλωση. Ο επιστήμονας που ανέλαβε να διαφωτίσει το νέο, θα του προσθέσει ότι όχι μονάχα ο Darwin, μα και άλλοι περίφημοι επιστήμονες, σύγχρονοι πρωτοπόροι της διάνοησης, σαν τον θεμελιωτή της ψυχανάλησης S. Freud, καταλήγει στα ίδια συμπεράσματα από διαφορετικό δρόμο. «Το αισθήμα της ομορφιάς στη φύση, καθώς και στην τέχνη — γράφει ο τελευταίος (*) — είναι μια έξαύλωση των όρμων που λέγονται διεφθαυμένες, των όρμων της έρωτικής ζωής, που βρίσκονται στη συνειθισμένη τους μορφή κάτω από το διωγμό της κοινωνικής ζωής. Η τέχνη ιδιαίτερα είναι μια λαθραία μορφή της γεννήτρας όρμης που έκδηλώνεται ραφιναρισμένη στα νευροπαθή άτομα». Έτσι η αισθητική μπαίνει στον κύκλο της φυσιολο-

(*) Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse.

γίας. Και σὺν τέτοια θέλει νὰ τὴν ἐξετάξει ὁ Ch. Lalo, σένα τοῦ βιβλίου (*) στὶς σελίδες τοῦ ὁποίου διαβάζουμε καὶ τοῦτο τὸ χαρακτηριστικὸ κομμάτι τοῦ Fr. Nietzsche: «Ἡ διαβάθμιση καὶ ἡ φύση τῆς σαρκικῆς ἀπόλαυσης στὸν ἄνθρωπο φτάνει ἴσαμε τὴν ὑψηλότερη μορφή τοῦ πνεύματός τους».

Γιὰ νὰ ὑπάρξει τέχνη χρειάζεται ἀπαραιτήτητα ἓνας προκαταρκτικὸς ὄρος, τὸ μεθύσι. Κι ὅλες οἱ μορφές τοῦ μεθυσιοῦ ἀποτελοῦν δυνάμεις γιὰ τὴν τέχνη. Μὰ πρὸ παντὸς ἡ σαρκικὴ διέγερση, τὸ μεθύσι αὐτὸ, τὸ πιὸ παλιὸ καὶ πιὸ πρωτόγονο. Μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς μαζὶ με τὸν Πλάτωνα, ὅτι κάθε καλλονὴ ᾄθει στὴν ἀναπαραγωγή. Κι αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι ὁ προσορισμὸς τῆς.

Ὁ νέος πού ἀκούει τὸν ἐπιστήμονα ἔχει ἀντιρροήσεις.

Ἡ αἰσθητικὴ ἀπόλαυση στὸν ἄνθρωπο δὲν ἔχει μονάχα ἓνα σεξουαλικὸ περιεχόμενο. Τὶ εἶδος ἀνακούφιση σαρκικῆς μπορεῖ ν᾿ἰσθῆ π. χ. ἡ Ἰσιδώρα Ντούγκαν ἢ ὁ θεατῆς τῆς ὅταν με τὶς αἰθέριες κινήσεις τῆς ζητοῦσε νὰ ζωντανέψει τὸ κλασσικὸ ἰδανικὸ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ χοροῦ; Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ ἐπιστήμονας θὰ ἐξηγήσει στὸ νέο ὅτι ἡ αἴσθησις τῆς ὁμορφιάς, ὅσο ἀνεβαίνει στὴν κλίμακα τοῦ πολιτισμοῦ τόσο πιὸ πολὺ συνυφαίνεται με ἰδέες περίπλοκες, πού στὰ ζῶα δὲν ὑπάρχουν καθόλου καὶ στὸν πρωτόγονο βρίσκονται σὲ πολὺ ἀπλὴ καὶ συγκεκριμένη μορφή. Κι ἂν στὸ χορὸ τῆς Ἰσιδώρας Ντούγκαν εἶναι δύσκολο νὰ ξεχωρίσεις τὴ μετουσίωση τῆς σαρκικῆς φλόγας σὲ καλλιτεχνικὴ κίνηση, στὸ βίαιο χορὸ τῶν πρωτόγονων κορμιῶν, γύρω ἀπὸ τὴν κόκκινη φωτιά, στὶς γεμάτο ἐρωτικὴ ἀκολασία κινήσεις καὶ κραυγές τους, νιώθεις δὲν ἄλλο τὴ βαθειὰ σεξουαλικὴ ἀλλαγία πού ἔχει τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς καλλιτεχνικῆς ἐκδήλωσης γιὰ τὴ ζωὴ τῶν ἀγρίων. Αὐτὸ τὸ πλέγμα ἰδεῶν καὶ αἰσθήματος ὁμορφιάς, στοιχειῶδες στὴν πρωτόγονη σύνθετο στὶς προχωρημένες, ὅπως εἶ-

παμε, κοινωνίες μᾶς κάνει νὰ μιλοῦμε, ὄχι μονάχα γιὰ ὑπαρξὴ αἰσθήματος μὰ καὶ ἰδανικοῦ ὁμορφιάς στὸν ἄνθρωπο. Αὐτὸ τὸ ἰδανικὸ εἶναι πού ἐκφράζεται κάθε φορὰ σὲ μορφή καὶ περιεχόμενο ἀπὸ ἓνα ἔργο τέχνης. Ἀπὸ δῶ ὅμως καὶ πέρα ὁ ἐπιστήμονας τῆς φύσης θὰ ὁμολογήσει στὸ νέο, ὅτι δὲν ἔχει καὶ μεγάλη εἰδικότητα καὶ ὅτι ἓνας ἐπιστήμονας τῆς ἱστορίας καὶ τῆς κοινωνίας, με καλλιτεχνικὲς μάλιστα γνώσεις, θὰ μποροῦσε νὰ τὸν ὀδηγοῦσε καλλίτερα στὸ δρόμο τοῦ στοχασμοῦ. Κι ὁ νέος πού κατάλαβε τὴν ρίζα τοῦ ὑποκειμενικοῦ στοιχείου τῆς τέχνης, θὰ στραφεῖ πρὸς τὸν κοινωνιολόγο με τὶς καλλιτεχνικὲς γνώσεις γιὰ νὰ τοῦ ζητήσῃ τὴ συνδρομὴ γιὰ τὴν κατανόηση καὶ τοῦ δευτέρου στοιχείου, τοῦ ἀντικειμενικοῦ, πού ὀνομάσαμε ἔργο τέχνης.

—Ποιὰ εἶναι—θὰ ρωτήσῃ— ἡ καταγωγή καὶ ποιὲς οἱ κινήσεις δυνάμεις τῶν ἰδεῶν, πού βρίσκονται συνυφασμένες στὸ καλλιτεχνικὸ ἰδανικὸ με τὸ αἴσθημα ὁμορφιάς; Γιατί τὸ καλλιτεχνικὸ ἰδανικὸ μιᾶς ἐποχῆς διαφέρει ἀπὸ τὸ ἰδανικὸ τῆς ἄλλης; Κι ὅταν λέω ἰδανικὸ στὴν τέχνη, ἐννοῶ τὴν ἰδέα πού ἐκφράζεται με ἦχο, γραμμὴ, κίνηση, ὄγκο καὶ χρῶμα, με τὸ σκοπὸ νὰ μᾶς προσελκύσει καὶ νὰ μᾶς μεταδώσει τοὺς παλμούς καὶ τὶς συγκινήσεις τοῦ καλλιτέχνη.

Ὁ ἐπιστήμονας ἀφοῦ σκεφθεῖ γιὰ λίγο θὰ πηλήσει ἔτσι στὸν ἀνήσυχτο καὶ ἀγαπητὸ νέο:

—Ὁ ἄνθρωπος ἀνεβαίνει ἀπὸ τὸν κόσμον τῆς ζωντανῆς ὁργανωμένης καὶ κινουμένης ἕλης, ὀπλισμένος ὄχι μονάχα με τὸ ἔνστικτο τῆς ἀναπαραγωγῆς, μὰ καὶ με τὸ ἔνστικτο τῆς διατήρησης τοῦ εἶδους. Τὸ πρῶτο ἔνστικτο ἄς τὸ ποῦμε ἔρωτα, τὸ δεύτερο πείνα. Γιὰ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν πείνα τοῦ ἄνθρωπος μάχεται ἀδιάκοπα με τὶς φυσικὲς δυνάμεις πού τὸν περικυκλώνουν, ζητᾷ νὰ τὶς ὑποτάξῃ στὶς πρακτικὲς, ζωτικὲς του ἀνάγκες.

Ἡ πάλη του αὐτὴ γίνεται με τεχνητὰ συμπληρώματα τῶν φυσικῶν του ὀ-

πλων, πού ὀνομάζουμε ἐργαλεῖα. Κι ἔνω ὁ ἔρωτας βρίσκει τὴν ἱκανοποίησὴ του στὶς φυσικὲς σχέσεις τῶν δύο φύλων, ὅπως καὶ στὰ ζῶα, ἡ πείνα ἱκανοποιεῖται στὸν ἄνθρωπο μ' ἓνα σύστημα τεχνητῶν σχέσεων πού καθορίζεται κάθε φορὰ, ἀπὸ τὸ βαθμὸ τελειοποίησης τῶν ἐργαλείων. Ὁ οἰκονομολόγος τὶς σχέσεις αὐτὲς τὶς ὀνομάζει παραγωγικὲς καὶ τὰ τεχνητὰ αὐτὰ ὄπλα τοῦ ἀνθρώπου παραγωγικὰ μέσα.

Ἡ παραγωγή καὶ τὰ μέσα τῆς παραγωγῆς εἶναι τὰ διαχωριστικὰ σύνορα τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ ζωικὸν κόσμον, οἱ κινήσεις δυνάμεις τῆς κοινωνίας του. Μέτα στὸ σύνολο τῶν παραγωγικῶν αὐτῶν σχέσεων, δημιουργημένων ἀπὸ τὴν ἀνάγκη τῆς συντήρησης, ἀναπτύσσονται σιγά-σιγά κ' ἄλλου εἶδους ἔνστικτα, πού ὀνομάζουμε κοινωνικά, συνήθειες πρωτόφαντες πού δουλεύουν δίπλα στὰ πιὸ ἀρχαῖα ἔνστικτα γιὰ τὴν ψυχολογικὴ καὶ πνευματικὴ διαμόρφωση.

Μαζὶ με τὸ μεθυσμένο ἐρωτικὸ ὄργιο τοῦ χοροῦ, ὁ πρωτόγονος, ἀρχίζει μιὰ χορευτικὴ παντομίμα πού συμβολίζει τὸ σκοτωμὸ τοῦ θεριοῦ ἢ τὸ πολεμικὸν κατόρθωμα τῆς ομάδας. Μαζὶ με τὸ βᾶσιμο τοῦ κορμιοῦ του, γιὰ τὴν προσέλευση τῆς γυναίκας, ὁ ἄντρας θὰ ζητήσῃ νὰ μοιάσῃ ροκανίζοντας τὰ δόντια ἢ φρονώντας μιὰ προβιά, — με τὸ πιὸ ἐπικίνδυνον θεριό, γιὰ νὰ ἐπιδείξει ἔτσι τὴν ἀνδρεία του στὰ μέλη τῆς κλειστῆς κοινωνικῆς ομάδας. Ἡ τέχνη ἔτσι στὸν ἄγριο δὲν ἔχει μονάχα τὴ σημασία ἐνὸς ξαλαφρώματος τῆς φουρτουνιασμένης ἀπὸ ἐρωτικὴ ἐπιθυμία ψυχῆς του, μὰ καὶ τῆς τόνωσης τοῦ ὁμαδικοῦ συναισθήματος τῆς ὁργάνωσης τῆς σκέψης καὶ τοῦ συναισθήματος.

Ἡ τέχνη τοῦ πρωτόγονου ἔχει μιὰ ὀφελιμότητα, ὄχι μονάχα βιολογικὴ, μὰ καὶ κοινωνικὴ, μιὰν ὀφελιμότητα πού πραγματοποιεῖται με τὴν ἀντικειμενικοποίησιν τοῦ αἰσθητικοῦ παλμοῦ. Νὰ γιὰ τὴν δὲν μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς τὰ ζῶα ἔχουν τέχνη, παρ' ὅλο πού καὶ σ' αὐτὰ ξεχειλίζει τὸ αἴσθημα τὸ σαρκικόν, καὶ ξεσπᾷ σὲ τραγούδια καὶ σὲ κοκετα-

ρίες.

Ἡ τέχνη προϋποθέτει μιὰ κοινωνία ἀνθρώπινη καὶ ἡ κοινωνία αὐτὴ προϋποθέτει παραγωγικὰ μέσα. Ἡ κοινωνικὴ ὀφελιμότητα εἶναι τὸ πιὸ ζωηρὸ ἐλατήριο γιὰ τὸ σκάλισμα πάνω στὴν πέτρα ἢ στὸ ξύλον μοτίβων, πού μόνο με τὴν πάροδο τοῦ χρόνου πέρνουν μιὰ διακοσμητικὴ σημασία.

Ὁ Ernest Grosse ἀναφέρει στὸ βιβλίου του γιὰ τὶς πρωτόγονες τέχνες (*) ἓνα σωρὸ τέτοια παραδείγματα (κάτι λ. χ. σύμμετρικὰ σκάλισματα πάνω σ' ἓνα ῥόπαλο, πού θὰ μπορούσαν νὰ θεωρηθοῦν καὶ σχέδια διακοσμητικά, ἐσήμαιναν πρόσκληση στὸ κυνήγι, ἢ κάτι ἄλλο πού δὲν νὰ ξέρουν τὴ σημασία τους τὰ μιμήθηκαν τυφλὰ ἄλλες φυλές ἢ καινούργιες γενιές, εἶχαν μιὰ μαγικὴ δύναμη ἢ μιὰ σεξουαλικὴ ἀλλαγία). Πόσο μάταια θὰ μοχθήσῃ ὁ ἀρχαιολόγος πού θὰ ζητήσῃ ἓνα ξεχώρισμα τῆς αἰσθητικῆς ἀπὸ τὴν πρακτικὴν σκοπιμότητα, τῆς καλλιτεχνικῆς ἀπὸ τὴν βιοτεχνικὴν σημασία τῶν πρωτόμορφων μοτίβων, ἢ τῶν ἐξπρεσιονιστικῶν ξοάνων, μπροστὰ στὰ ὁποῖα μᾶς κυριεύει καὶ σήμερον ἓνα ἀόριστο δέος;

Ἡ τέχνη σὺν ἓνα ξεχωριστὸ εἶδος, καὶ μάλιστα πολυτελείας, εἶναι προϊόν πολὺ μεταγενέστερο, εἶναι ἀποτέλεσμα μιᾶς ἀνεπτυγμένης μορφῆς τοῦ παραγωγικοῦ καταμερισμοῦ πού ἔσπασε τὴν ἐνιαία κοινωνικὴν ομάδα, σὲ τάξεις δοῦλες καὶ κυρίαρχες. Κι ὅταν ἡ τέχνη ἔπαυσε νὰ ἔχει μιὰν ἄμεση σύνδεση με τὴ ζωὴ καὶ τὶς πρακτικὲς τῆς ἀνάγκες ἀπέτελεσε τὴν ἀφηρημένην ὀνειρώδη συναισθηματικὴν διήγησιν τῆς ὕλικῆς μας περιπέτειας.

Νὰ γιὰ τὴν εἶναι δύσκολο νὰ ξεχωρίσει κανεὶς σήμερον μέσα στὸ κυβιστικὸν ἔργο τοῦ Pablo Picasso, τὴ σφραγίδα μιᾶς ἐποχῆς πού ἀποσυνθέτει τὶς πνευματικὲς ἀξίες, καταργεῖ τὶς λογικὲς ὀντότητες, γιὰ νὰ μεταβάλλῃ κάθε τὶ ὑπαρκτὸ σὲ νόημα, σὲ ἀπλὸ γεωμετρικὸ σχῆμα σφαιρικὸ ἢ κυβικὸ ρομπότ, προσορισμένο γιὰ τὴ βιομηχανικὴ ἐπιχείρησιν τοῦ θεοῦ Κεφαλαίου. Νὰ γιὰ τὴν θὰ ξαφνιασῃ ὁ ἐξ-

(*) Die Anfänge der Kunst.

(**) La bauté et l'instinct sexuel.

πρεσβιονιστής καλλιτέχνης του είδους Pechstein, ἃν ὁ κοινωνιολόγος του ὑποδείξει, ὅτι τὸ χέρι πού ζωγραφίζει τις τραγικές ἐκφράσεις δὲν κατευθύνεται μονάχα ἀπὸ μιὰ τρικυμισμένη ἐρωτική ψυχὴ, μὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἀπεγνωσμένη μεταπολεμικὴ φωνὴ τῆς ἀστικής κοινωνίας, πού παραδέρνει μπροστὰ στὸ βάρθρο τῆς καταστροφῆς τῆς

Καὶ νὰ γιατί ὁ πριμιτιβιστὴς πού μᾶς θυμίζει τὰ πρῶτα ἀγνὰ καὶ ἀφελῆ σὺλλαβίσματα τῆς παιδικῆς ἡλικίας τοῦ ἀνθρώπου, μᾶς προμηνᾷ τὸν ἐρχομὸ ἑνὸς καινούργιου πολιτισμοῦ πού ἐγκυμονεῖται ὀδυνηρὰ μέσα στοὺς κόλπους ἑνὸς ἄλλου.

Τέτοια καλλιτεχνικὰ προμηνύματα γνώρισαν στίς ἀγῆς τους καὶ ἄλλοι πολιτισμοί.

Εἴταν μιὰ περίοδος σχηματισμοῦ, διαμόρφωσης, πού τὴν διαδέχτηκε μιὰν ἄλλη περίοδος ἡρεμίας, γαλήνιας μορφικῆς ἐκφρασης, τάσης πρὸς μιὰν ἀφαίρεση ἀπὸ τὸ πραγματικὸ γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ τύπου πού δὲν ἀνήκει στὴν τρέχουσα ζωὴ, μὰ στὴν ἀθανασία.

Εἴταν ἡ στιγμή, πού μιὰ κοινωνικὴ τάξη ἔφτανε στὴν κορυφὴ τῆς δυνάμει καὶ τῆς ἀκμῆς τῆς, τότε πού τὸ κάθε τι τὸ ἀντικρῦζει μ' αἰσιοδοξία, τότε πού τὸ μέλλον ἔδινε ὑποσχέσεις αἰώνιας πίστεως καὶ ἀφοσίωσης.

Ἡ τέχνη εἶχε ἕνα κλασσικὸ χαρακτήρα. Τὰ πρόσωπα δὲν ἐκφράζανε κανένα πάθος δυσάρεστο, τὰ κορμιά κανένα βίαιο ψυχικὸ σπασμό. Παντοῦ κυριαρχεῖ ἡ λογικὴ, ὁμορφὴ γραμμὴ τῆς γαλήνης.

Τέτοια καλλιτεχνικὰ ἰδανικὰ μᾶς ἔδωκε ἡ Ἑλλάδα τοῦ Ε' αἰῶνα, μετὰ τὴν ἀπόκρουση τῶν Περσῶν ἀπὸ τὴ Μεσογειακὴ λεκάνη καὶ τὴν κυριαρχία τῆς τάξης πού ξεπήδησε ἀπὸ τὴν ἐμπορικὴ ἀνθησι. Τὸ Βυζάντιο τοῦ ΣΤ' μ. Χ. αἰῶνα μετὰ τὸ θρίαμβο τοῦ Ἰουλιανοῦ στὴ Δύση καὶ στὴν Ἀνατολή, μετὰ τὴν παγίωση τῆς τάξης στὸ ἐσωτερικὸ, πού πανηγυρίστηκε καὶ νομοθετικὰ μὲ τὸ *corpus juris civilis*.

Ἡ Χριστιανικὴ Εὐρώπη τοῦ ΙΓ' αἰῶνα, τότε πού οἱ μεγάλες σταυροφορίες

ἔφεραν τὴ Δύση σ' ἐπαφὴ μὲ τὴν Ἀνατολή καὶ τὸ ἐμπόριο τῶν Ἰταλικῶν πόλεων δημιουργοῦσε ἀνάλογες συνθηκὲς μ' αὐτὲς τοῦ Ε' ἑλληνικοῦ αἰῶνα. Ἡ Γαλλία τις μεγάλες μέρες τῆς ἀστικής ἐπανάστασης καὶ ἀργότερα ἀκόμα, ὅταν ὁ Ναπολέοντας ὁ Α' ἔστηνε τὸ ἱμπεριαλιστικὸ του τρόποιο στίς χῶρες τῆς κεντρικῆς Αὐτοκρατορίας τῆς Εὐρώπης.

Τὸ ἴδιο καλλιτεχνικὸ ἰδανικὸ, βρίσκομε σὲ κάθε ἀνάλογη ἱστορικὴ στιγμή. Τὸ ἰδανικὸ αὐτὸ πού αἰωνοποιεῖ τις μορφές, ἐξιδανικεύει τοὺς ἀνθρώπους καὶ καὶ κάνει τὸ *Mâle* (*) ν' ἀνολογίζεται : « . . . μποροῦσαν στὴν γήϊνη ζωὴ νὰ εἴταν ἀσκημοί, δύσμορφοί· τώρα ἀφήκανε τὸ ἄθλιο αὐτὸ ἔνδυμα κι' εἶναι ὄμοιοι μὲ μιὰν ὁμορφιά πού δὲν ἔχει τίποτα τὸ ἀτομικὸ . . . ».

Μὰ ἡ κλασσικὴ περίοδος δὲν εἶναι παντοτεινὴ, γιατί καὶ ἡ ὕλικὴ βάση πού στηρίζεται δὲν εἶναι ἀμετάβλητη. Ἡ πρώτη κοινωνικὴ διαφοροποίηση δὲν θ' ἀργήσει νὰ σπάσει τὴν πρόσκαιρὴ ἐνότητα, οἱ πρῶτες συγκρούσεις θὰ ἐμφανιστοῦν, ἡ φλοῦδα τῆς ἡρεμίας θὰ καταπέσει.

Τὴ χτεσινὴ γαλήνη ἀντικαθιστᾷ τώρα ἡ ἐπιθετικότη, τὴν ἰδανικοποίηση ὁ ρεαλισμός. Μιὰ κοινωνικὴ τάξη θέτει ἐντελῶς ὕλιστικά τὰ ζητήματα τῆς ὑπαρξῆς τῆς. Ὁ ἐπαναστατικὸς ἀνεμος ἀνασηκώνει τις ὑπόδουλες ἴσαμε τώρα κοινωνικὲς δυνάμεις. Οἱ Θεοὶ γίνονται ἀνθρωποὶ στὴν τέχνη, ἀνακατέβουνται μὲ τοὺς κανγᾶδες καὶ τις μικροπρέπειες τῶν θνητῶν. Οἱ βασιλιάδες κατεβαίνουν στὸ λαό, ἡ ἀνώνυμη μᾶζα πέρνει μέρος στὴν καλλιτεχνικὴ σκηνὴ ὅχι μὲ τὴ σοβαρότητα τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ μ' ὅλη τὴ νατουραλιστικὴ εἰλικρίνεια, ὅχι γιὰ νὰ ποζάρει μὰ γιὰ νὰ γελάσει, νὰ χορέψει ν' ἀγαπήσει καὶ νὰ μισηθεῖ. Ἐνα τέτοιο καλλιτεχνικὸ ἰδανικὸ μᾶς ἔδωσε ἡ ἐποχὴ τοῦ ἐπαναστάτη Φαραῶ Ἀμενχότεμ τοῦ ΙV ἢ Ιχούν Ἀτόν, πού δήμευσε τὰ τεράστια χτήματα τοῦ παντοδύναμου

(*) *L'art religieux de la fin du moyen âge.*

κλήρου, ἔδωξε τὸν πατροπαράδοτο θεὸ τῆς Αἴγυπτος Ἀμμωνα, τσάκισε μὲ σφυριές τὰ σύμβολά του καὶ διακήρυξε τὴ φυσιολατρικὴ θρησκεία τοῦ Ἀτόν (ἡλιακοῦ δίσκου).

Μιὰ νατουραλιστικὴ πνοὴ φύσηξε τότε στὴν φιλολογία, στὴν τέχνη, στὴν κοινωνικὴ ζωὴ· μιὰ χαρὰ κι' ἕνα αἶσθημα θερμοῦ ἔρωτα σάρωσε τὴν ἱερατικὴ ἀκαμψία καὶ τὴν ἀντιπαθητικὴ σοβαρότητα τῆς παλιᾶς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας. «Κινοῦνε—γράφει ὁ Gustave Jequier—(*) τὴ συμπάθειά μας, γιὰ τὸν παράδοξο αὐτὸ μονόμυχο οἱ ἀνεπιτήδευτες σκηνές πού ἤρθανε στὸ φῶς μὲ τις ἀνασκαφές τῆς Τέλλ-ελ-Ἀμάρνας. Θερμὴ οἰκειότητα καὶ χαρὰ βασιλεύει μέσα στὴν οἰκογένεια τοῦ Φαραῶ, τὸν ἀπροσπέλαστον ὡς τώρα. Οἱ ναοὶ ἀλλάζουν μορφὴ. Τὰ πρόσωπα πρὶν στὸ λαὸ ἱερὰ παρατιοῦνται τώρα καὶ ὁ ἡλιολάτρης Φαραῶ χιτίζει πλατιοὺς ναοὺς, ἀνοιχτοὺς καὶ ἡλιόβλητους. . . Δὲν ἀπεικονίζονται πιά σκοτεινὲς νεκρικὲς τελετὲς καὶ ἡμέρες κρίσεως· οἱ πλάκες τῆς αὐλῆς, οἱ τοῖχοι, τὰ ταβάνια εἶνε σκεπασμένα μὲ βοερὲς εἰκόνες ζωῆς καὶ χαρᾶς, μὲ φανταχτερὰ πουλιά, μὲ νερά, ψάρια πολύχρωμα, μὲ πράσινα φυλλώματα κι' ἀγρίμια πού σκιρτοῦν καὶ παίζουσι».

Στοὺς Ἑλληνας τὸ ἰδανικὸ αὐτὸ κυριαρχεῖ μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο, τότε πού ὁ Ἑρμῆς τοῦ Πραξιτέλη καταδέχεται νὰ βασανίζει ἕνα μικρὸ παιδάκι γιὰ ἕνα τσαμπὶ σταφύλια, τότε πού οἱ Σάτυροι λυσοῦνε γιὰ νὰ φιλήσουν κάποια κοπέλλα πού ξεγνᾷ τὴν ἀξιοπρέπεια πού διατηροῦσε στὸ διάζωμα τῶν Παναθηναίων μέχρι χτὲς καὶ κυνηγίαια ξελιγωμένην στὰ γέλοια. Ἡ Ἀρτέμιδα τῶν Γαβίων ἀρχίζει νὰ κοκετριεῖται, ἐνῶ ἡ Ἀφροδίτη τῆς Κνίδου, πὶο τυλμηρὴ, πετᾷ καὶ τὸ τελευταῖο της ροῦχο ἔτοιμη νὰ δροσιστεῖ στὸ καθάριο νερό. Ὁ ἔφηβος τοῦ Λυσίππου ἀφίνει τις παρατές καὶ τις πομπές γιὰ νὰ καθαριστεῖ ἀπὸ τις σκάνες τῆς παλαιστρας καὶ τὰ κεφάλια

(*) Ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι ἑλλ. μετάφρ. Β. Δασκαλάκη.

λια τοῦ Σκόπα κυττάζουν ὅλη αὐτὴ τὴν ἀνακατοσοῦρα μὲνα στοχασμὸ ἑλαφρὰ πεσσιμιστικὸ.

Ὁ Χριστὸς τοῦ Βυζαντίου μετὰ τὴν κοινωνικὴ μεταρρύθμιση τῶν Ἰσαύρων ἀπεβάλλει τὸ κύρος καὶ τὴ μεγαλοπρέπεια του, γίνεται ἕνας δημοκρατικὸς λαϊκὸς ἀνθρωπος πού βοηθᾷ στὰ ψηφιδωτὰ τοῦ Δαφνιοῦ, τὸ δυστυχισμένο Λάζαρο νάναστηλώσει.

Καὶ ἡ Παναγία τοῦ ΙΔ' Ἰταλικοῦ αἰῶνα γλυκεῖα γυναῖκα τοῦ κόσμου εἶναι γεμάτη ἀνθρώπινη ἀγαλλίαση πού βλέπει τὸ ἔξυπνο μωροῦδέλι νὰ τῆς κάνει χιλιάδες τσαπινιές. Ὁ ρεαλισμὸς στοὺς νεώτερους χρόνους ἐγκαταλείποντας τὰ ρωμαντικὰ θέματα καὶ τὴ λυρικὴ τεχνικὴ τοῦ ρωμαντισμοῦ, καταπιάνεται μὲ στιβαρὸ χέρι νὰ μελετήσῃ τοὺς μουσκεμένους ἀπὸ ἰδρωτὰ χωριάτες τοῦ Μολλέ, τις γονατιστὲς σβέλτες κοσκινίστρες τοῦ Κουρμπὲ τοὺς ἀποφασιστικοὺς μινιέριδες τοῦ Μενιέ.

Μὰ ὅχι γιὰ πολὺ ὅλα αὐτὰ. Ὁ ρεαλισμὸς θὰ χάσει τὴν κοινωνικὴ του βάση. Σὲ λίγο δὲν θὰ ὑπάρχουν τῆς ἀπλῶς ἀντιμαχόμενες μὰ τάξεις πού ἀγωνιοῦν. Ἡ δξύτητα τῶν ἀνταγωνισμῶν φτάνει στὸ κατακόρυφο. Ἡ οἰκονομικὴ βάση τῆς κοινωνίας ἔρχεται σὲ ἀνεπανόρθωτη ρήξη μὲ τὸν πνευματικὸ πολιτισμὸ (*überbau*), κι' ὁ ἐμφύλιος σπαραγμὸς σφαιρίζεται, ἀποσυνθεται, ἀπλώνει τὴν καταστροφὴ. Εἶναι ἡ στιγμή τῆς ὑπέροχης ἱστορικῆς ἀγωνίας, πού γεννᾷ μέσα στὴν σύγκρουση τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου, τὸν γονατισμένον γίγαντα τῆς Περγάμου αὐτὸν πού τινάζει μὲ μιὰν ἔσχατη προσπάθεια τὸ κεφάλι, γιὰ νὰ γλυτώσει ἀπὸ τὸ βίαιο, πολεμικὸ χέρι τῆς Ἀθηνᾶς, τὸν Λαοκόοντα στὸν ὁποῖον ὁ Λέοσιγκ δὲν μπόρεσε νὰ διακρίνει, τὴν ὀλοτελα ἐξπρεσσιονιστικὴ του ἀγωνία, τὴν σπαρακτικὴ κραυγὴ του, τὴν κρύα ἀνατριχίλα πού ἀναστατώνει τὴ σάρκινη φλοῦδα του ὅσο τὸ φέιδι τὸν περισφίγγει, τὸν ὀργισμένον τέλος Ἀπόλλωνα τοῦ Μπελβεντέρε πού ἔχει ξαμολήσει,—ποῖός ἔξερει—τὶ ἐκδικητικὸ πάλι βέλος ἐνάντια στοὺς Ὀνητούς.

Στην εποχή της Μεσογειακής παρακμής ή ίδια υπέρ—έκφραση στο ιδανικό της τέχνης. Ο Λόττο με τις πλημμυρισμένες από πάθος μορφές, ο Τιντορεττό με τη βία της τεχνικής του, ο Καραβάτζιο με το όμορφο ρεαλισμό του και τις δύο αναστάσεις και χαλασμό σκηνές των μεθυσμένων και των φονιάδων του, ο Γκουίντο Ρένι με τους βουρκωμένους Χριστούς και τις Θρηνούσες Μαγδαλινές του, τέλος οι τεταμένες από αγωνία μορφές του Γκρέκο (*) που ζητούν να απολυτρωθούν από τη γη, να τιναχτούν στο ακατοίκητο άπειρο, δεν κάνουν τίποτα άλλο παρά να μας καλούνε να τους κλάψουμε μαζί τους συντρόφιστες στον πόνο και στη Κοινωνική τους ταπείνωση.

Οι νεότεροι χρόνοι, κυρίως στην ανασκαμένη από τη φωτιά του 1914 Γερμανία, ξαναβλέπουν το εξπρεσιονιστικό ιδανικό να ζωντανεύει, απείρως πιο τραγικό από της Ελληνιστικής εποχής και της Μεσογειακής κατάπτωσης.

Έτσι η τέχνη ακολουθά στην πορεία της την κοινωνική πορεία, εκφράζει με τα ιδανικά της τις ανθρώπινες ψυχικές καταστάσεις, που σε τελευταία ανάλυση καθορίζονται από τις κοινωνικές ανάγκες. Ο μουσικός ήχος, ή πλαστική φόρμα ή αρχιτεκτονική γραμμή, ή κίνηση του χορού, ή χρωματισμένη επιφάνεια, ή μίμηση, δεν είναι παρά οι τόνοι του τραγουδιού, που συμβολίζει μίαν ιστορία έντελώς ανθρώπινη, κι αυτό από το καιρό που υπάρχει το ζωικό μας ήθος στο γήινο πλανήτη.

Ο νέος θα ζητήσει από τον επιστήμονα μια τελευταία εξήγηση.

— Καί η προσωπικότητα του καλλιτέχνη.

— Αυτό — θα συνεχίσει ο επιστήμονας — εκφράζει πάντα τις ιδέες του καιρού της, αποκρυσταλλώνει τα καλλιτεχνικά ρεύματα, δημιουργεί αυτό που λέμε Σχολή.

Αν το ερώτημα αυτό τώθετες στο δυνατό γαλέντο του αρχαιολόγου W. De-

(*) «Ο Γκρέκο και η εποχή του», Άγγ. Προκοπίου.

onna θα σου απαντούσε « Η τέχνη(*) δεν είναι παρά η πιστή έκφραση της κοινωνίας μέσα στην οποία έζησε ο καλλιτέχνης, κι αν ωστόσο εκ θαύματος αναστηνόταν κανείς παλιός καλλιτέχνης, και βρισκόταν μέσα σ' ένα περιβάλλον διαφορετικό από το δικό του, θα τον βλέπαμε να κάνει έργο χωρίς άλλο έντελώς διαφορετικά. Κανένας άνθρωπος δεν μπορεί να εκφράσει άλλο πράγμα από κείνο που σκέπτονταν και αισθάνονταν οι γύρω του», Κι' ο Renan(**) θα συμπληρώσει: «Νομίζετε λοιπόν πως αναδείξατε πολύ την τάδε ή την τάδε έθνηκή επεποιία, επειδή ανακαλύψατε τόνονα του πενιχρού ατόμου που την σύνταξε; Τι μου προσθέτε αυτός ο άνθρωπος που έρχεται να μπει μεταξύ της ανθρωπότητας και μένα; Δεν είναι αυτός ο πραγματικός δημιουργός; είναι το έθνος, είναι η ανθρωπότητα εργαζομένη σ' ένα ορισμένο σημείο του τόπου και του χρόνου».

Να λοιπόν πως μπορούμε να νιώσουμε τα καλλιτεχνικά ιδανικά των καιρών, το αντικειμενικό στοιχείο της τέχνης. Με τη μελέτη του τρόπου με τον οποίο πάλεβαν οι άνθρωποι για να ικανοποιήσουν το ένστικτο της πείνας, τον τρόπο δηλαδή παραγωγής μιιά εποχής, των ιστορικών έπειτα συνθηκών της πάλης αυτής, της ψυχολογικής, ατμόσφαιρας που δημιουργήθηκε απ' αυτούς τους όρους. 2ο του γεωγραφικού φόντου μέσα στο οποίο γίνεται ή πάλη από το οποίο παίρνει το ιδιαίτερο τοπικό χρώμα πολιτισμός. 3ο της προηγούμενης κληρονομιάς των κατακτήσεων του χεριού και του νοῦ.

Οι ιδέες που είναι συνυφασμένες με το αίσθημα της ομορφιάς ενός τόπου και καιρού είναι ιδέες ήθικές, θρησκευτικές, οικογενειακές, φιλοσοφικές, καλλιτεχνικές, που ξεπηδοῦν από τις υλικές συνθήκες που πιδ πάνω αναφέραμε.

Αυτό τον τρόπο έρεῦνης, αυτή τη μέθοδο μελέτης των καλλιτεχνικών φαινομένων των αιώνων — που τη χρωστοῦμε στον Karl Marx ασφαλώς θα την αγνοού-

(*) L' Archéologie et ses méthodes.

(**) L' Avenir de la Science.

σε ο ιστορικός της τέχνης που δεν ικανοποίησε τον έρευνήτη νέο.

Μα από τη συζήτηση αυτή, ο επιστήμονας με τις καλλιτεχνικές γνώσεις, ελπίζει ότι κατάφερε το νέο να ξαναδιαβάσει τον ιστορικό της τέχνης, που παρέχει τόσο πολύτιμο και πλούσιο υλικό, τόσες χρήσιμες κι ευσυνειδήτες πληροφορίες.

Μά όχι αυτή τη φορά μονάχο του. Άλλα με οδηγητή τη μέθοδο που του υποδείχτηκε στη συζήτηση.

ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ ΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗΝ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΑΤΟΜΙΚΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

Όταν ο πολιτικός εύρίσκει εις την αντιπολίτευσιν έλέγχει την εργαζομένην κυβέρνησιν χωρίς να προσέχη αν ο έλεγχος αυτός στηρίζεται λογικώς και επιστημονικώς. Όταν ο ίδιος πολιτικός γίνη κυβέρνητης και διαχειρίζεται υπευθύνως ένα έργο, οι λόγοι του είναι μεμετημένοι και σύμφωνοι με την επιστημονική αλήθειαν. Ο επικριτής μου εύρίσκειται αυτήν την στιγμήν εις την *αντιπολίτευσιν της ζωής* δηλ. δεν ανέλαβε υπευθύνως μίαν επιστήμην. Γράφει σάν να αντιπροσωπεύη όλας τας επιστήμας δηλ. την ψυχολογίαν, φιλολογίαν, βιολογίαν, χημείαν, φυσικήν, φιλοσοφίαν, κ.λ.π. Χρησιμοποιεί τα πορίσματα των επιστημών αυτών ως δεδομένα ασφαλή εφαρμοζόμενα εις την ψυχολογίαν. Ειςέρχεται και ή Α. Ψ. εις την περιοχην άλλων επιστημών, αλλά διά να εξετάση την ψυχολογικήν άποψιν ώρισμένων προβλημάτων. Όταν ο επικριτής μου θα αναλάβη να αντιπροσωπεύη υπευθύνως ένα έργο κοινωνικόν ή μίαν επιστήμην τότε θα είναι μάλλον προσεκτικός εις τας κρίσεις του.

Ο επικριτής αρχίζει τον έλεγχο όχι από την θεωρίαν αλλά από τον κ. Μωραΐτην και γράφει, ότι ένωπ το 1928 ήτο όπαδός της ψυχανάλυσεως το 1930 έγινε όπαδός της Α. Ψ. Απαντώ. Καί ο Adler

Ο νέος ως ελπίσωμε ότι δεν θα ξανακλείσει με άπαγοίτηση το βιβλίον.

Θα μπορούσει να ζήσει πνευματικά το λαό που χάθηκε μέσα στη σκόνη των αιώνων πραγματοποιώντας έτσι το όμορφο όνειρό του.

Το καλλιτεχνικό έργο του θλαού αυτού θα σταθεί τώρα ικανο να ξυπνήσει στο νέο μίαν αληθινή αγάπη κι' ένα φλογερό ενδιαφέρον.

ΑΓΓΕΛΟΣ ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ

μέχρι του 1910 ήτο όπαδός του Freud και κατόπιν ίδρυσεν ιδιικήν του σχολήν. Η μεταστροφή μου έγινε, διότι κατόπιν νέου πειραματισμού επέισθη ότι ή Α. Ψ. είναι όρθοτέρα. Εάν ή μεταστροφή φαίνεται εις τον επικριτήν ότι έγινε εις βραχύν χρόνον υπενθυμίζω εις αυτόν ότι ο άπόστολος Παῦλος για μιά μέρα μετεστράφη από τον Ιουδαϊσμόν εις τον χριστιανισμόν.

Κατόπιν ο επικριτής διά να καταρρίψη την θεωρίαν απορρίπτει τας μεθόδους διά των οποίων εξήχθη. Το πείραμα το ανατρέπει δογματικώς με δύο λόγια «ή ζωντανή πείρα (δηλ. ο πειραματισμός) δεν αποδεικνύει τίποτε» Έτσι απορρίπτει το σπουδαιότερον μέσον διά του οποίου ή ψυχολογία έγινε πραγματική επιστήμη. Μή δυνάμενος ο επικριτής να παρουσιάση κανένα προσωπικόν πειραματισμόν απορρίπτει αυτόν ως πρᾶγμα άνευ αξίας.

Έτσι ο επικριτής προχωρεί εις τας θεωρίας και γράφει πάλι: «Η θεραπεία δεν αποδεικνύει τίποτε, διότι αυτή επιτυγχάνεται με όλας τας μεθόδους». Αν ο επικριτής έννοει ως θεραπείαν την εξαφάνισιν του νευρικού συμπτώματος τότε συμφωνώ ότι αυτό δύναται να γίνη με πολλάς μεθόδους, άλλ' ο άσθενής μετά τινα χρόνον εμφανίζει νέον σύμπτωμα. Η Α. Ψ. θεραπείαν έννοει την μεταβολήν του χαρακτήρος. Αυτή μόνον διά της μεθόδου της Α. Ψ. επιτυγχάνεται είτε υπό του άσθενούς, άνευ έπεμβάσεως του Ιατροῦ

(*) Βλέπε φύλλο 3ο, Απρίλης 1932, σελ. 7—15.

(αυτοθεραπεία), είτε διὰ τοῦ ἱατροῦ. Ἄφου ὁ ἐπικριτὴς ἐξητέλεισε τὸν πειραματισμὸν (ζωντανὴν πείραν) ἐπιχειρεῖ νὰ ἐξευτελίση καὶ πᾶσαν θεραπείαν γράφει ὅτι δὲν ἀποδεικνύει τίποτε εἰμὴ μόνον ὅτι «ἡ ὑποβολὴ εἶναι μέσον θεραπείας πού συχνὰ ἐπιτυγχάνει!»! Ἐδῶ ὅμως σφάλλει συγχέων τὴν μέθοδον τοῦ Copé (ὑποβολή) μετὰς μεθόδους τοῦ Freud καὶ τοῦ Adler. Ἄμφότεροι ρητῶς ἀποκρούουν τὴν χρησιμοποίησιν τῆς ὑποβολῆς κατὰ τὴν θεραπείαν. Ὁ μὲν Freud συνιστᾷ νὰ κρύπτεται ὁ ἱατρὸς ὀπισθεν τοῦ ἀσθενοῦς καθ' ὃν χρόνον ὁ τελευταῖος ὀμιλεῖ μετὰ τὴν ἐλευθέραν ἀνάπλασιν, ὁ δὲ Adler συνιστᾷ τὸν ἐκμηδενισμὸν τοῦ ἀξιώματος τοῦ ἱατροῦ. Θὰ παρουσιάσωμεν, γράφει, πρὸ τοῦ ἀσθενοῦς τὴν εἰκόνα του καὶ θὰ ἀφίσωμεν αὐτὸν νὰ ἐξαγάγῃ τὰ λογικὰ πορίσματα. Κατ' ἀνάγκην θὰ ἀσκηθῇ ἀκουσίως τοῦ ἱατροῦ κάποια ὑποβολή, ἀλλ' ὁ ἱατρὸς τῆς Α. Ψ. πρέπει μετὰ κάθε τρόπον νὰ τὴν ἐκμηδενίσῃ. Ἡ θεραπεία λοιπὸν διὰ τῆς Α. Ψ. δὲν γίνεται δι' ὑποβολῆς, ἀλλ' ὁ ἐπικριτὴς ἰσχυρίζεται ὅτι δὲν ἀποδεικνύει τίποτε ὑπὲρ τῆς θεωρίας ἔστω καὶ ἂν ἐπιτυγχάνῃ. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι ἡ θεραπεία τοῦ ἐλώδους πυρετοῦ διὰ τῆς κίνησης δὲν ἀποδεικνύει τίποτε διὰ τὴν θεωρίαν τῆς ὑπάρξεως τοῦ μικροβίου τοῦ Laveran, ἡ θεραπεία τῶν ὀργανικῶν ἀσθενειῶν δὲν ἀποδεικνύει τίποτε περὶ τῆς θεωρίας ἐπὶ τῆς ὁποίας βασίζονται. Ἐάν, ὅπως γράφει ὁ ἐπικριτὴς, ἡ θεραπεία γίνεται διὰ τῆς ὑποβολῆς τότε πολὺ λογικῶς δὲν ἀποδεικνύει τίποτε ὑπὲρ τῆς Α. Ψ. ἡ ὁποία μεταχειρίζεται ἄλλην μέθοδον. Ἐάν ὅμως ἡ θεραπεία γίνεται ὀριστικῆ διὰ τῆς μεθόδου τῆς Α. Ψ. τότε ἀποδεικνύει τὴν ὀρθότητα τῆς θεωρίας. Ὁ Adler εἰς ἐπανειλημμένας δηλώσεις του ἐπροκάλεσε τοὺς ἱατροὺς νὰ κάμουν σύγκρισιν τῶν μεθόδων διὰ νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι ἡ μέθοδος τῆς Α. Ψ. εἶνε τὸ ἰσχυρότερον ὄπλον κατὰ τῆς νευρώσεως. Ἄλλ' ὁ ἐπικριτὴς εἶνε ἀμελιτικός οὔτε ὁ πειραματισμὸς (ζωντανὴ πείρα) οὔτε ἡ θεραπεία ἀποδεικνύουν τίποτε!!!

Ἐπειτα ὁ ἐπικριτὴς προχωρεῖ εἰς τὴν

ἐπικρισιν τῆς θεωρίας καὶ γράφει ὅτι αὐτὴ δὲν στηρίζεται *πουνθενὰ* δηλ. σὺν νὰ λέγη αἰωρεῖται εἰς τὸ κενόν. Ὁ Adler ἐξήγαγε τὴν θεωρίαν ἐκ τῆς πολυετοῦς παρατηρήσεως καὶ θεραπείας ἐπὶ τῶν ψυχοπαθῶν. Ἀπὸ κεῖ σὺν ἐμπειρικῶς παρατηρητῆς ἐξήγαγε τὰ πορίσματα. Ὁ ἐπικριτὴς ὁ ὁποῖος δὲν ἔκαμε καμμίαν ψυχολογικὴν παρατήρησιν οὔτε θεραπείαν μετὰ τελειῶς δογματικὸν τρόπον ἀπορρίπτει ἀμφότερα καὶ ἔτσι νομίζει ὅτι ἀφαιρεῖ τὴν βᾶσιν ἀπὸ τὴν Α. Ψ. γράφει δὲν *στηρίζεται πουνθενὰ*. Μένουν ἀκόμη μερικαὶ προτάσεις θεωρητικαὶ καὶ τὰς ὁποίας ἐπιχειρεῖ κατατέρω νὰ κρημνίσῃ ὁ νέος Ἀριστοτέλης. Ὡς πρῶτην λαμβάνει *τὸ συναίσθημα τῆς μειονεκτικότητος* διὰ τὸ ὁποῖον προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι δὲν εἶναι *πρωταρχικόν*. Ἐν πρώτοις δηλώνω ὅτι ἡ Α. Ψ. δὲν ἰσχυρίζεται ὅτι διὰ τοῦ συναίσθηματος τῆς μειονεκτικότητος γίνεται τρόπον τινὰ ἡ ἔναρξις τῆς ψυχικῆς ζωῆς, ἀλλὰ ὅτι εἶναι ἀπὸ τὰ *πρῶτα γεγονότα* πού δοκιμάζει τὸ παιδί. Συμπεραίνει δὲ τὴν ὑπαρξίν του ἐκ *τῆς αἰσθήσεως πολλῶν ἀναγκῶν*. Τὸ παιδί δηλ. ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν γέννησιν αἰσθάνεται πείνα ψῆχος. κ.λ.π. Ἡ αἰσθησις τοιοῦτων ἀναγκῶν φανερόν ἐστι ὅτι κάτι λείπει ἀπὸ τὸ παιδί, ὅτι ἔχει ἔλλειψίν τινα. Ἡ αἰσθησις αὐτῆ τῶν ἀναγκῶν εἶναι ἡ ρίζα τοῦ συναίσθηματος τῆς μειονεκτικότητος, τὸ ὁποῖον σὺν τῷ χρόνῳ γίνεται σαφέστερον εἰς τὸ παιδί. Ὁ ἐπικριτὴς ἀπορρίπτει ὅτι ἡ αἰσθησις αὐτῆ εἶναι συναίσθημα μειονεκτικότητος πρωταρχικόν διότι, γράφει, εἰς τὴν παραδοχὴν του ἀντιτίθεται *ἡ ἀρχὴ τοῦ Carnot ἢ τὸ δεύτερον ἀξίωμα τῆς θερμοδυναμικῆς*. «Ἄν δεχθῶμεν, γράφει, ὅτι ἡ πείνα εἶναι μία ἀσυνείδητη μειονεκτικότητ' αὐτῆ σώζεται ἡ πρωταρχικότητ' αὐτῆ συναίσθηματος τῆς μειονεκτικότητος, ἀλλὰ ἡ ὅλη κατάστασις καταβαρυνθῆναι!!! (διατί;) γιατί τότε βγαίνουμε ἀπὸ τὴν ψυχολογία καὶ μπαίνουμε εἰς τὴν βιολογία καὶ ἐπιτελοῦμε εἰς τὴν ὁποίαν ἰσχύει τὸ δεύτερον ἀξίωμα τῆς θερμοδυναμικῆς». Ὁ νέος Ἀριστοτέλης πετάχτηκε μετὰ ἓνα τεράστιον ἄλμα

(γιατὸ εἶδε βάρανθρα) ἀπὸ τὴν ψυχολογία. Οὔτε δὲ φροντίζει νὰ ἐξηγήσῃ εἰς τοὺς ἀναγνώστας συμφοιτητάς του ποῖον εἶναι αὐτὸ τὸ δεύτερον ἀξίωμα τῆς θερμοδυναμικῆς ἐπὶ τοῦ ὁποίου στηρίζομενος ἀνατρέπει τὴν πρωταρχικότητ' αὐτῆ συναίσθηματος τῆς μειονεκτικότητος. Εἶμαι δὲ βέβαιος ὅτι πολλοὶ ἀπὸ τοὺς συμφοιτητὰς τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς, πού δὲν εἶνε Ἀριστοτέλῃδες σὺν τὸν κ. ἐπικριτὴν ἀγνοοῦν τὸ ἀξίωμα αὐτό.

Ἄφου ὁ ἐπικριτὴς μετὰ τὸ ἀξίωμα (πού δὲν τὸ ἀναφέρει) ἀνέτρεψε τὴν πρωταρχικότητ' αὐτῆ συναίσθηματος τῆς μειονεκτικότητος προχωρεῖ ὡς ἀληθῆς τιτάν νὰ ἀνατρέψῃ δεύτερον *τὴν ἀρχὴν τοῦ ἐγῶ* ἢ ὁποία εἶναι *ἡ ἔμφυτος τάσις πρὸς αὐτοσυντήρησιν* καὶ ἀνάπτυξιν ἢ *ἡ τάσις πρὸς ζωὴν*. Δὲν κοπιᾷ σ' αὐτὸ πολὺ ὁ ἐπικριτὴς, τὴν ἀναιρέσει μετὰ τὸ ἴδιο μέσον, διότι «ἡ ὀρμὴ τοῦ ἐγῶ ἔρχεται σὲ ἀπόλυτη ἀντίφασιν πρὸς τὴν ἀρχὴν τοῦ Carnot». Καὶ ἔτσι πάει λέοντας. Ὡστε οἱ ἀναγνώσται συμφοιτηταὶ του ἄς μάθουν πῶς δὲν ὑπάρχει στὸν ἀνθρωποκαμμιὰ ἔμφυτη τάσις πρὸς διατήρησιν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς ζωῆς των. (Ἐδύχως, κ. Παυλίδη, ἔχετε ἀκόμη τὴν τάσιν αὐτὴν διότι ἄλλως ἀσφαλῶς θὰ εἴχετε αὐτοκτονίαν).

Παρακάτω προχωρῶν ἀπορρίπτει *τὴν τάσιν πρὸς κυριαρχίαν* (Geltungstrieb) πάλιν μετὰ τὸ μὴ ἐκτιθέμενον ἀξίωμα τῆς θερμοδυναμικῆς καὶ ἔτσι γράφει «Ἡ βιολογικὴ τάσις πρὸς κυριαρχίαν, ὁ ἀκρογωνιαίος αὐτὸς λίθος τοῦ Ἀδλερικοῦ οικοδομήματος εἶναι μία *ρωμαντικὴ φαντασίωση*». Δηλαδή εἶναι ρωμαντικὴ φαντασίωση ὅτι οἱ λαοὶ ζητοῦν νὰ κυριαρχήσουν οἱ μὲν ἐπὶ τῶν δέ, ὅτι κάθε ἀνθρώπος προσπαθεῖ νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τοὺς συνανθρώπους του, ὅτι οἱ πλούσιοι πιέζουν τοὺς πτωχοὺς, ὅτι οἱ προλετάριοι ζητοῦν τώρα νὰ πάρουν τὴν κυριαρχίαν ἀπὸ τοὺς ἀστούς, ὅλα αὐτὰ εἶναι μὴ *ρωμαντικὴ φαντασίωση*. Τελεῖωσε, ἡ ἀρχὴ τοῦ Carnot, πού δὲν τὴν ἀναφέρει, δὲν τὸ ἐπιτρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι βλέπει καὶ τὸ μικρὸ παιδί.

Ἄφου ἔτσι μετὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ Carnot,

πού δὲν τὴν καθορίζει, ἀνέτρεψε μονομῶς τὸ συναίσθημα τῆς μειονεκτικότητος καὶ τὴν ὀρμὴν πρὸς αὐτοσυντήρησιν, προχωρεῖ εἰς τὸ τιτανικὸν ἔργον του καὶ ἐπιχειρεῖ τὴν ἀνατροπὴν τῆς *ψυχῆς*, ἢ τοῦ ψυχικοῦ ὄργανου. Ἡ Α. Ψ. δέχεται ἐνότητα τῆς προσωπικότητος ἢ ὁποία λογικῶς ἀπορροεῖ ἀπὸ ἐνιαίαν ἀρχὴν, τῆς ὁποίας τὴν οὐσίαν ἀγνοοῦμεν, ἀλλὰ εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ δεχθῶμεν διὰ νὰ ἐξυπηρετήσωμεν καλύτερα τὰς ψυχικὰς ἐκδηλώσεις καὶ τὸ ἐνιαῖον τῆς προσωπικότητος. «Γιὰ τὴν ἐνότητα τοῦ συστήματος, γράφει ὁ ἐπικριτὴς, ἐχρειάζετο κάποιος φορέας τῶν διαφόρων ὀρμῶν... Εἶναι φανερόν ὅτι ἡ θεωρία τοῦ ψυχικοῦ ὄργανου ἐπινοήθηκε γιὰ νὰ στηρίξῃ τις προηγουμένους». Ὁ ἐπικριτὴς ἐδῶ δὲν συμφωνεῖ μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη, πού παραδέχεται τὴν ψυχὴ ὡς ἐνδελέχειαν τοῦ σώματος, καὶ τὴν ἀπορρίπτει. Τὴν ἀπόδειξιν λαμβάνει ἀπὸ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας (ποία πολυμάθεια!!) Μπαίνει ἀμέσως χωρὶς δυσκολίαν στὰ ξένα χωράφια, μολονότι κατηγορεῖ τῆς Α. Ψ. διότι ἐπεκτείνεται εἰς ἄλλας ἐπιστήμας, καὶ σὺν πάρεργα γράφει «Εἶναι ἄραγε ἀνάγκη νὰ ἐπαναλαβαίνομε πῶς σήμερον ἡ ἐπιστήμη ἐνοποίησε κίνησιν καὶ κινητὸ, ἐνέργεια καὶ ὕλη, χρόνον καὶ ἔχτασι». Ἐτσι μετὰ αὐτὲς τις ὀλίγες γραμμὰς πίπτει καὶ ἡ ψυχὴ καὶ ξαναγυρίζομε πάλιν εἰς τὴν *ἀψυχον ψυχολογίαν* τῶν περασμένων χρόνων, μολονότι ὁ ἐπικριτὴς πιστεύει πῶς εἶναι ἀπὸ τοὺς προοδευμένους. Θεωρεῖ μάλιστα ἀξιολογήθητον ὅτι ὁ Adler ὑποστηρίζει πῶς «οἱ φυσικὲς ἐπιστήμηες ἐστάθησαν ἀνίκανες νὰ ἐξηγήσουν τὰ ψυχολογικὰ (δηλ. ψυχικὰ) φαινόμενα» Ὁ πανεπιστημίων ἐπικριτὴς ὑπεραμύνεται τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν σὺν νὰ τὰς ἐσπούδασε στὰ ἐργαστήρια. Ὑστερον ὁ ἐπικριτὴς παραπονεῖται διότι ὁ Adler μετὰ τὸ νὰ παραδέχεται τὴν κίνησιν εἰς τὴν ψυχὴν τὴν ἔκαμε *κινητὸ ἀντικείμενον*; ἐνῶ ὁ ἐπικριτὴς τὴν ὑπάγει εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας. Ὁμολογῶ ἀληθῶς καὶ ἐγὼ τὴν ἀξιολογήθητον ἀγνοίαν μου καὶ πίστιν μου ὅτι *αἱ φυσικαὶ ἐπιστήμηαι δὲν κατῶρθωσαν νὰ ἐξηγήσουν τὰ ψυχικὰ φαι-*

νόμμενα. Με την ιδέαν δὲ αὐτὴν συμφωνοῦν πάντες οἱ ψυχολόγοι πλὴν τῶν ὀπαδῶν τῆς φυσιολογικῆς ψυχολογίας. Δύναται ὁ ἐπικριτὴς νὰ πληροφορηθῆ ὅτι αἱ νεώταται κατευθύνσεις τῆς ψυχολογίας τείνουν νὰ παραδεχθῶν τὴν ψυχὴν ἢ τὸ ὑποκείμενον.

Ἀφοῦ ὁ ἐπικριτὴς μετὰ τὴν τιτάνιον πάλην του κατέργησε τὸν πειραματισμὸν χωρὶς δικαιολογίαν, τὰς θεραπείας διὰ τῆς Α. Ψ. θεωρήσας αὐτὰς ὡς ὑποβολήν, τὸ συναίσθημα τῆς μειονετικότητος καὶ τὴν ὁρμὴν πρὸς αὐτοσυντήρησιν καὶ τάσιν πρὸς κυριαρχίαν μετὰ τὴν ἀρχὴν τῆς θερμοδυναμικῆς καὶ τέλος τὴν ψυχὴν μετὰ τὴν ἐνότητά κινήσεως καὶ κινήτου, *πυθαίνει τὴν παραίσθησιν ὅτι ὁ Adler κείται κάτω νεκρός, ἀληθὲς πτώμα, φαντάζεται ὅτι ἐκώπη τὰ πτερά τοῦ ἀετοῦ*

Διὰ τὴν ἀποτελειώσῃ ὁ ἐπικριτὴς τὸ ἔργον του δὲν μένουσιν παρὰ κάτι τι ποτένια πράγματα τὰ ὅποια δὲν ἀξίζουν τὸν κόπον νὰ τὰ ἀποκρούσῃ κανεὶς συστηματικῶς, ἀρκοῦν ὀλίγα ἢ λίγα. Καὶ ἔτσι γράφει «Ἔτσι ἡ Α. Ψ. παίρνει ὁ κ. Μωροῦτης γιὰ τὸ νόημα τῆς ζωῆς, τὸ δαιμονικὸν κ.λ.π. εἶναι προχειρολογίες... ἡ ἀλληλεγγύη καὶ ἀδελφοσύνη... εἶναι μαθηματικοφανεῖς συλλογισμοὶ πού ἀφήνουν ἀνέπαφον τὴν οὐσιαστικὴν φτώχεια»...

Ὁ Adler καὶ ὁ Μωραίτης εἶναι νεκροὶ πλέον δὲν ὑπάρχουν, ἡ παραίσθησις τοῦ ἐπικριτοῦ θέτει τὴν πλάκα ἐπὶ τοῦ τάφου των καὶ ἀπαγγέλλει τὸν ἐπιτάφιον «Καὶ ἔτσι ἡ Α. Ψ. παίρνει καὶ αὐτὴ τὴ θέσιν τῆς μέσας σιὰ τὸσα καὶ τὸσα παραδικὰ κοινωνιολογικὰ συστήματα πού ξεφυτρώνουν ἀθρόα στὶς ταραγμένες ἐποχές»... «Ἡ Α. Ψ. δὲν εἶναι οὔτε ἐπιστήμη»... «εἶναι μιὰ οὐτοπία τῶν διαβατικῶν συνταγῶν εὐδαιμονισμοῦ... οὐτοπία πού γιὰ νὰ πραγματοποιηθῆ πρέπει νὰ τὸ θελήσῃ ἡ ἀνθρωπότητα». Τέλος δίδει τὸ τελευταῖον κτύπημα τῆς χάριτος εἰς τὸν κ. Μωραίτην γράφων ὅτι «ὁ κ. Μωραίτης ἀνέλαβε νὰ διαδόσῃ τὴν Α. Ψ. χωρὶς τὸν ἀπαιτούμενον ἔλεγχον».

Ὁ θεὸς συγχωρέσει τὴν Α. Ψ., τὴν κρίμα! ἐνῶ μόλις γενήθηκε τὸ 1910, δηλ. εἶνε 22 ἐτῶν, στὴν ἀκμὴ τῆς ἡλικίας

της, ἀπορῶ μάλιστα πῶς ὁ ἐπικριτὴς τὴν θεωρεῖ καθυστερημένην πολὺ, δηλ. γρηά, ἐνῶ ὅσα γράφει περὶ ὑλικῆς ἐξηγήσεως τῶν ψυχικῶν φαινομένων εἶναι πολὺ παλαιότερα.

Ἄλλ' Α. Ψ. δὲν προχωρεῖ μετὰ τὸ αὐτὸ μέσο νὰ ἐξηγήσῃ ὅλα τὰ φαινόμενα οὔτε ἔχει φτώχεια ἐννοιῶν ὅπως γράφει ὁ ἐπικριτὴς.

Ἴδου μερικαὶ ἀπὸ τὰς βασικὰς ἀρχὰς ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζεται ἡ Α. Ψ. Ἡ ἐνότης τῆς προσωπικότητος, ἡ τάσις πρὸς ἀναπλήρωσιν, ἡ τάσις πρὸς ἐπιβολήν, τὸ κοινωνικὸν συναίσθημα. Μοῦ φαίνεται ὅτι ὡς βασικαὶ ἀρχαὶ εἶναι ἀρκεταὶ διὰ νὰ στηρίξουν τὸ οἰκοδόμημα μιᾶς νέας ἐπιστήμης, διότι καὶ αἱ ἄλλαι ἐπιστήμαι προσπαθοῦν εἰς ὀλιγωτέρας ἀρχὰς νὰ στηρίξουν ὅλας τὰς ἐννοίας καὶ τοὺς νόμους. Οὔτε π. χ. ἡ χημεία μετὰ ὀλίγα στοιχεῖα συνθέτει ὅλον τὸν κόσμον καὶ δλόκληρος συναυλία στηρίζεται ἐπὶ ἐνὸς μοτέβου καὶ ἡ γλώσσα μετὰ εἰκοσιτέσσαρα σύμβολα διατυπώνει ὅλας τὰς σκέψεις της, ἀπ' ἐτέροισιν ἐνῶ δὲν εἶνε πτωχὴ εἰς θεμελιώδεις ἐννοίας εἶνε πλουσιωτάτη εἰς τὸ νὰ ἀνευρίσκῃ τὴν ποικίλην ἰδιορρυθμίαν τῶν διαφόρων ἀτόμων, ἐξ οὗ καὶ ὠνομάσθη Ἀτομικὴ Ψυχολογία. Ἄλλ' ὁ ἐπικριτὴς θέλει νὰ πιστεῦθῃ ὅτι συνέτριψε τὸν ἀντίπαλόν του.

Ἄν ἐρωτήσωμεν γιὰ ποῖον σκοπὸν ἔγραψε αὐτὰ ὁ ἐπικριτὴς μοῦ ἀπαντᾷ ὁ ἴδιος, «διότι μετὰ τὴν κριτικὴν ἀνοίγει τὸ μονοπάτι πού ὁδηγεῖ στὴν πρόοδο». Μετὰ ἄλλα λόγια ὁ ἐπικριτὴς θεωρεῖ τὸν ἑαυτὸν του εὐρισκόμενον εἰς τὰς πολὺ προχωρημένας θέσεις τῆς πορείας πρὸς τὴν πρόοδον. Ἀπὸ τὴν θέσιν αὐτὴν κατακρίνει τὴν Α. Ψ. ὡς καθυστερημένην. Ὅταν ὅμως λέμε πρόοδος, λέμε μετάβαση ἀπὸ μιᾶς καταστάσεως κατωτέρας εἰς καλύτεραν, ἐπίσης ὅταν λέμε ἀγωνίζομαι γιὰ τὴν πρόοδον σημαίνει ἔχω ἕνα σκοπὸν εἰς τὴν πραγματοποίησιν τοῦ ὁποίου καὶ μερικῶς πιστεύω. Ἄλλ' ὁ ἐπικριτὴς ἀπορρίπτει τὴν σκοπιμότητα γράφων: «Ἡ οὐσία τῆς σκοπιμότητος ἔγκειται στό νὰ λέμε ὅτι ἕνα φαινόμενο συμβαίνει γιατί ἔχει τὴν τάσιν νὰ συμβῆ».

Αὐτὸ ὅμως εἶναι μιὰ ταυτολογία». Δηλ. ἐπὶ παραδείγματι ὁ κ. Παυλίδης ἔγραψε κριτικὴν. Ἡ κριτικὴ ὡς ψυχικὸ φαινόμενον συνέβη, διότι εἶχε μέσα της ἡ κριτικὴ τὴν τάσιν νὰ συμβῆ· αὐτὸ θέλει νὰ πῆ ὁ ἐπικριτὴς. Ὁ ἀνθρώπος ὅμως μετὰ τὸν κοινὸν νοῦν, λέγει. Ὁ κ. Παυλίδης ἔγραψε τὴν κριτικὴν μετὰ τὸν σκοπὸν νὰ ἀνοίξῃ τὸν δρόμον εἰς τὴν πρόοδον (ὅπως ὁ ἴδιος γράφει). Ὁ σκοπὸς λοιπὸν (ἡ τάσις) δὲν εἶναι μέσα εἰς τὴν κριτικὴν, ἀλλὰ εἰς τὸ ὑποκείμενον (δηλ. τὸν κ. Παυλίδην). Οἱ σκοποὶ λοιπὸν δὲν εἶναι γενονότα εὐρισκόμενα εἰς τὰ ψυχικὰ φαινόμενα, ἀλλὰ εἰς τὸ ὑποκείμενον, δηλ. τὸ ὑποκείμενον ἔχει διαφόρους σκοποὺς καὶ τάσεις καὶ ὅχι τὰ ψυχικὰ φαινόμενα.

Τέλος ὁ ἐπικριτὴς ἐκδηλώνει ἀριστοκρατισμὸ γράφων: «Οἱ κοσμοθεωρίαι διατυπώνονται ἀπὸ φιλοσοφικὰς κορυφὰς φανερώσονται τὸ ξεφάντωμα μιᾶς ἀνώτερης πνευματικότητος. Ὅταν ὅμως χάρις σὲ μιὰν ἀμερικανοποίησιν τῆς σκέψης μεταβάλλονται σὲ νόμισμα πλατείας κυκλοφορίας δεικνύουν μιὰν ἐποχὴ πνευματικῶν μαρμαμένων». Καὶ παρακάτω «ὡς ἐκλαίκεψη μερικῶν φαινομένων, ὡς μέθοδος ὑποβολῆς ἔχει ἀρκετὴ πρακτικὴ ἀξία».

«Αὐτὰ μπορεῖ νὰ τὰ πεῖ ὁ κ. Μωραίτης σὲ γυμνασιόπαιδες».

Ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰς ἐκφράσεις αὐτὰς καὶ τὸ δυσνόητον πολλῶν προτάσεων καὶ τὰς παραλείψεις οὐσιωδῶν ἐννοιῶν, π. χ. τῆς ἀρχῆς τοῦ Carnot, ἀφοῦ δι' αὐτῆς ἀνατρέπει τὴν θεωρίαν, πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ γράψας ἐπικριτὴς κατέχει ἀπὸ τὸν φόβον τῆς διαδόσεως τῆς ἐπιστήμης, «μὴ γίνῃ νόμισμα πλατείας κυκλοφορίας». Αὐτὸς κρατεῖ διὰ τὸν ἑαυτὸν του τὴν θέσιν τῆς ἀνωτέρας πνευματικότητος, ἐξευτελεῖ δὲ τὴν Α. Ψ. διότι εἶναι τόσο ἀπλὴ ὥστε τὴν καταλαβαίνει ὅλος ὁ κόσμος. Σὰν νὰ λέγῃ ἅμα μιὰ ἰδέαν τὴν καταλαβαίνει ὅλος ὁ κόσμος παύει νὰ εἶναι ἐπιστημονικὴ, ἐκχυδαίεται, γίνεται νόμισμα πλατείας κυκλοφορίας. Ἀγάπη, ἀλληλεγγύη... αὐτὰ τὰ ξέρεαι ὅλος ὁ κόσμος, δὲν εἶναι ἐπιστήμη, τὴν ἀρχὴν ὅμως τοῦ Carnot

ἀμφιβάλλω ἂν τὴν ξέρεαι κανεὶς φοιτητὴς τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς.

Ἐδῶ παρουσιάζει ἕνα παθολογικὸν ἀριστοκρατισμὸν τῆς σκέψεως. «Ἡ σκέψις μαρμαίνεται ἅμα γίνῃ νόμισμα πλατείας κυκλοφορίας». Γιατὶ ἀφοῦ ὁ ἐπικριτὴς ἀρνεῖται εἰς τὴν Α. Ψ. νὰ φέρῃ τὸ ὄνομα ἐπιστήμης, δέχεται αὐτὴν «γιὰ τὸ λαὸν, γιὰ τοὺς γυμνασιόπαιδας». Σὰν νὰ λέγῃ: ἡ ἐπιστήμη δὲν εἶναι γιὰ ὅλους. Τελεία ἀριστοκρατικὴ ἀντίληψις.

Ὁ ἐπικριτὴς δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου ἐκδηλώνει ὅτι κατέχειται ἀπὸ τὸ πάθος τῆς ἀποστάσεως δηλ. θέτει τὸν ἑαυτὸν του ὑπεράνω ὅλων. Δὲν θέλει νὰ ἔχη ἐπαφὴν μετὰ τοὺς κοινὸς θνητοὺς, αὐτὸς ταυτίζεται ἀσυνειδήτως μετὰ τὶς αἰωνόβιες διάνοιες.

Ἀνακεφαλαιοῦντες λέγομεν ὅτι ὁ κ. Παυλίδης προσεπάθησε μετὰ ῥωμαντικὴν φαντασίωσιν νὰ καταρτίσῃ ὀλόκληρον σύστημα ἰδεῶν ἐξαχθὲν κατόπιν μακροχρονίου πειραματισμοῦ.

1. Ἐνῶ ἐξετάζει ψυχικὰ φαινόμενα ἀπορρίπτει τὸν πειραματισμὸν ἐπὶ τοῦ ὁποίου στηριχθεῖσα ἡ ψυχολογία κατῶρθωσε νὰ γίνῃ πραγματικὴ ἐπιστήμη.

Ἀπορρίπτει δηλ. τὴν κυριωτέραν μέθοδον διὰ τῆς ὁποίας πᾶς τις δύναται νὰ ἐξακριβώσῃ τὴν ἀκρίβειαν τῶν πορισμάτων «τίποτε, γράφει, δὲν ἀποδεικνύει ἡ ζωντανὴ πείρα».

2. Κρίνων θεωρίαν περὶ θεραπείας ἀπορρίπτει τὴν θεραπείαν. Ὡστε ὅταν ἕνας ἰατρὸς κάμῃ διάγνωσιν ἀσθενείας καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διαγνώσεως ἐφαρμόσῃ θεραπείαν ἐπιτυχῆ, ἡ θεραπεία κατὰ τὸν ἐπικριτὴν δὲν ἀποδεικνύει τίποτε διὰ τὴν ὁρθότητα τῆς διαγνώσεως.

3. Χρησιμοποιεῖ ἀξίωμα, μὴ ὀριζόμενον, τῆς θερμοδυναμικῆς, διὰ νὰ ἀναιρέσῃ ψυχικὰ φαινόμενα. ἔτσι ἀνακατεύει φυσικὴ μετὰ ψυχολογία, μετὰ ῥωμαντικὴ φαντασίωσιν.

4. Μεταχειρίζεται ἄλλο ἀξίωμα τῆς φυσικῆς γιὰ νὰ ἀρνηθῆ τὴν ψυχὴν, καὶ ὕστερα γράφει «ὅταν ἀπλωνόμαστε ἀπὸ μιὰ ἐπιστήμη σ' ἄλλη πρέπει νὰ ἔχωμεν ἐντονη τὴν διαίσθησιν τῶν συνεπειῶν. Αὐτὸς ὅμως ἔπλύνεται ἀπὸ τὴν ψυχολογία εἰς

τάς άλλας επιστήμας, χωρίς καμιά διαίσθηση των συνεπειών που έχει το να μεταχειριζόμεθα αξιώματα εκ του φυσικού κόσμου έτσι *προχειρολόγως*, για να εξηγήσωμεν ψυχικά φαινόμενα.

Τέλος προς ψυχικήν ωφέλειαν του κ. **Παυλίδη** θά κάμωμεν τήν ψυχογραφίαν του, στηριζόμενοι εις όσα έγραψεν εις τήν κριτικήν.

Ο κ. Παυλίδης εκδηλώνει τόν τύπον που συνήντησα εις πολλούς νέους της σημερινής εποχής. Οί νέοι ούτοι δύνανται να ονομασθούν *άρνηται της ζωής*, διότι αγωνίζονται να κρημνίσουν όλας τας αξίας «Θεός δέν υπάρχει, ψυχή δέν υπάρχει, ή ζωή δέν έχει νόημα, ή αδελφοσύνη και άλληλεγγύη είναι ουτοπία». Ανίκανοι να δημιουργήσουν κάτι νέον θετικόν άπορρίπτουν κάθε παλαιόν. Ζητούν να επιτύχουν πολλά από τή ζωή χωρίς πολύν κόπον και εις βραχύν χρόνον (ό πειραματισμός δέν άποδεικνύει τίποτε). Αί ιδέες των δέν έχουν καμμία βάση, δέν στηρίζονται *πουθενά*, είναι μιá *ρωμαντική φαντασίωση*. *Προχειρόλογοι* μεταχειρίζονται τά πορίσματα όλων των επιστημών χωρίς να ξέρουν καμμία κατά βάθος. Ομιλούν για όλα, συζητούν για όλα

και υποστηρίζουν τάχα επιστημονικά, πραγματικώς όμως με *ρωμαντική φαντασίωση*. Έχοντας τó πάθος της αποστάσεως φαντάζονται πώς εύρίσκονται στις προχωρημένες θέσεις της πορείας προς τήν πρόοδο κατηγορούντες όλους ως καθυστερημένους. Αγωνίζονται, αγωνίζονται σαν άληθινοί *δαίμονες καταστροφής*. Αυτοί πραγματικώς είναι τά *άρρωστημένα γεννήματα της ταραγμένης εποχής*. Προσέφερα τήν βοήθειάν μου εις αυτούς, πολλάκις εδόθη άφορμή να τους μελετήσω. Έχουν ισχυρότατον τó συναίσθημα έλλείψεως ασφαλείας έν τή ζωή, είναι αποθαρρημένοι ζητούντες με τήν δύναμιν που δίδει ή απελπισία να στηρίξουν τήν ζωήν των επί των έρειπίων. Στο τέλος καταφεύγουν στα ναρκωτικά, στις απολαύσεις, στην αυτοκτονία, στο έγκλημα και τας νευρώσεις, δια να αποφύγουν τήν ορθήν λύσιν των προβλημάτων της ζωής των. Ο κ. Παυλίδης προσπαθών να συντρίψη τήν ατομικήν ψυχολογίαν έπεσεν ολοκληρος μέσα στο σιδερένιο δίχτυ της. Όσα απέδωκεν εις τήν Ατομικήν Ψυχολογίαν είναι άπλαϊ ιδιότητες του χαρακτήρος του. Χωρίς να τó έννοήση περιέγραψε τόν εαυτόν του.

ΔΗΜ. ΜΩΡΑΓΓΗΣ

ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΚΑΙ Τ'ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΟΥ

Δέ θάταν υπερβολή αν λέγαμε ότι τó Πανεπιστημιακό Βαλκανικό Συνέδριο που συγκλήθηκε στη Σόφια τόν περασμένο Ιούλη με πρωτοβουλία της Διεθνούς Πανεπιστημιακής Άλληλοβοήθειας (Ent' aide Universitaire Internationale) δέν προσέχτηκε όσο θά έπρεπε άπ' τούς φοιτητικούς μας κύκλους. Μόνο στη «Δημοκρατία» 21-8-32 διαβάσαμε κάποιο άρθρο του κ. Μπαλάσκα που σαν αντιπρόσωπος της φοιτητικής ομάδας για τή βαλκανική συνεννόηση παρακολούθησε τó συνέδριο.

Έκει πέρα είδαμε ότι όχι μόνο δέν άφθηκε καμμία θετική άπόφαση πάνω στα ζητήματα που άπασχόλησαν τó συνέδριο και που πολλά τους ήταν τόσο σπουδαία και ζωτικά για τó φοιτητικό κόσμο, αλλά «έγένετο αίσθητή ή έλλειψις μιás συνειδητής υποστηρίξεως των συμφερόντων των πτωχών φοιτητών, καίτοι δι' αυτούς είχαν συναθροισθεί

εκεί επάνω τόσοι αντιπρόσωποι. Ένα πνεύμα συντηρητισμού και μιá άγνοια της πραγματικότητας με τά ζωντανά κοινωνικά της προβλήματα έχαράκτηριζε τούς περισσότερους, αν όχι όλους».

Και σε καθαρώτερη γλώσσα έμεις θά λέγαμε συνέδριο για τόν τύπο χωρίς καμμία πραχτική και συγκεκριμένη άπόφαση, συνέδριο που άγνοούσε τήν πραγματικότητα. Κι ή έκβαση αυτή του συνεδρίου είναι πολύ φυσική: θά άπορούσαμε μάλιστα αν συνέβαινε τ' αντίθετο. Γιατ' ή Πανεπιστημιακή μέριμνα και νομοθεσία των χωρών αυτών που πήραν μέρος είνε αυτές που δημιούργησαν τήν κακή κατάσταση για τήν οποία και συγκλήθηκε τó συνέδριο. Οί άπεργίες που γίνηκαν στα πανεπιστήμια των βαλκανικών χωρών δείχνουν ότι τά μέτρα που παίρνονται στις χώρες αυτές είναι πέρα πέρα αντίθετα με τά συμφέροντα των εργαζομένων και φτωχών

φοιτητών. Γιατί τά υπέρογκα δίδακτρα, τά κουραστικά και άπαιδαγώγητα προγράμματα, ή υποχρεωτική φοίτηση και τ' άλλα μέτρα, τί άλλο είναι παρά τείχη σινικά που κτίζονται γύρω άπ' τήν επιστήμη για να αποκλείσουν τó φώς της από κείνους που τó ζητάν;

Γενικά δέ θά είχε μεγάλη σημασία ή όλη διεξαγωγή του συνεδρίου και τά πορίσματα του, αν μέσα στα θέματα που συζητήθηκαν δέν ήσαν και θέματα τόσο άμεσα και ζωτικά σαν τά πιό κάτω: Η θέση του φτωχού και εργαζομένου φοιτητή, ό υπερπληθωρισμός, ή πνευματική συνεργασία των πανεπιστημίων κ. τ. λ. Μα κι' αν για όλα αυτά δέ γίνηκε και δέν άποφασίστηκε τίποτε τó ουσιαστικό φάνηκε όμως ότι τά πανεπιστήμια δέν είνε κείνα όποια θά πρεπε να είναι και πώς είνε προσικά μόνο στα πλουσιόπαιδα πόχουν όλα τά μέσα, ενώ τά παιδιά του λαού όση αγάπη και κλίση κι' αν έχουν στην επιστήμη ή δέν κατορθώνουν να μπουν καθόλου στο πανεπιστήμιο ή αναγκάζονται να' αφήσουν τις σπουδές τους στη μέση.

Έξω όμως άπ' αυτό όλη ή κακή κατάσταση που γίνηκε φανερό ότι επικρατεί μέσα στα ανώτερα εκπαιδευτήρια έχει και μιάν άλλη ξεχωρη σημασία. Κι' αυτή είναι τó σταμάτημα της προόδου της επιστήμης, ή όχι πρεπούμενη καλλιέργεια της επιστημονικής ζήτησης, πράματα που συμβαίνουν και γιατί παρατηρείται μιάν αφάνταστη ανεπάρκεια στα μέσα που πρέπει να παρέχονται στους σπουδαστές μα και γιατί ή όργάνωση και ή λειτουργία των καθιδρυμάτων της μόρφωσης δέν είνε όποια θάπρεπε να είναι.

Οί φοιτητές του Πανεπιστημίου της Αθήνας είνε σε θέση να νιώσουν πολύ καλά αυτά τά πράματα, γιατί ή αλήθεια είνε τούτη: ότι τó Πανεπιστήμιο δέ μάς δίνει τά μέσα που χρειάζονται για να γίνει κανένας αληθινός επιστήμονας. Κι' είνε τά δεσμά που σήμερα τόσο ξεκάθαρα σφίγγονται γύρω μας τόσο πολλά: Ένα κουραστικό και βαρύ πρόγραμμα, έλλειψη φροντιστηριακών βοηθημάτων και βιβλιοθηκών έλλειψες και θανατηφόρες αίθουσες παραδόσεων και τόσα - τόσα άλλα που αφαιρούν κάθε ζήλο για τήν επιστήμη και σπάν και ανακόφτουν κάθε όρμη έπιστημονικής μόρφωσης και δράσης.

Κι' αν οι θλιβερές αυτές εικόνες έστω και θαμπές έστω κι' όχι πλείρια ολοκληρωμένες φτάσαν στην αίθουσα των συνεδριάσεων ποιά είνε τά μέτρα που λήφθηκαν για τó διορθωμά τους; Γιατί δέν άρκει να διεκτραγωδούνται τά πράματα, αλλά πρέπει να θεραπεύονται.

Θά παγαίναμε μακριά αν καταπιανόμαστε και με τά πιό μερικά ζητήματα του συνεδρίου.

Κείνο που είνε ανάγκη να σημειώνουμε είνε τó ένδιαφέρο που πρέπει να δείξουμε για αυτή τή διαμορφωμένη κατάσταση που τόν αντίχτυπο της αίστανόμαστε σήμερα πιά τόσο συγκεκριμένα.

Κι' αν πραγματικά πονάμε για αυτή μας τήν κατάντια, αν θέλουμε να μπορούμε και να προχωρήσουμε σταθερά τó δρόμο της επιστήμης, ως μη μείνωμε αδιάφοροι μπροστά στη σημερινή πανεπιστημιακή πραγματικότητα που στα πλαίσιά της νιώθουμε τόση στενωχώρα.

Κ. ΔΗΜ.

Κ Ρ Ι Τ Ι Κ Η

ΑΧΙΛΛ. ΤΖΑΡΙΖΑΝΟΥ «Πλάτωνος άπολογία Σωκράτους». Μετάφρασις.

Η άρχαία φιλολογία μας είναι τόσο πλατειά, μα σύγχρονα και τόσο δύσκολη για μιá συγκαιρινή άπόδοσή της, ώστε μέχρι σήμερα δέ μπορέσαμε, παρά ένα μικρό μονάχα μέρος άπ' αυτήν να νοιώσουμε και να τó κάνουμε δικό μας. Κι' αυτό τó όφείλουμε στις λιγιστές μεταφράσεις, που μάς χάρησαν μερικοί γεροί εργάτες του λόγου, που είχαν μέσα τους τή δύναμη για να κατορθώσουν αυτήνα τήν τόσο δύσκολη δουλειά. Κι' είναι τόσο λίγες, που μπορούμε και στα δάχτυλα μας να τις μετρήσουμε. Κι' όλες είναι από άρχαία έμμετρα κείμενα. Ίσαμε τή στιγμή που παρουσιάστηκε ή «Άπολογία του Σωκράτη» του Παύλου Νιρβάνα, κανένας δέ μπορούσε να πει, πώς υπήρχε στη γλώσσα μας, μετάφραση άρχαίου πεζού κειμένου τέτοια, που να ξαναζωντανεύει τó πρωτότυπο, περνώντας το άπ' τόν συγκαιρινό φακό.

Τό κενό λοιπόν που υπάρχει είναι πολύ μεγάλο. Έχουμε ανάγκη από μεταφράσεις των

άρχαίων κειμένων, μα μεταφράσεις που να εκπληρώνουν τόν προορισμό τους. Να μπορούν δηλ. να μάς κάμνουν να νοιώσουμε ό,τι και οι άρχαίοι πρόγονοί μας, διαβάζοντας ή ακούοντας τó πρωτότυπο.

Γι' αυτό, κάθε φορά που βλέπει τó φώς της δημοσιότητας τέτοιου είδους δουλειά, τήν περιμένουμε πάντα μ' άνοιχτές άγκάλες να τή δεχτούμε, κι' είμαστε έτοιμοι να τήν αγαπήσουμε μ' όλη μας τήν καρδιά, με τήν έλπίδα πως θά μάς χαρίσει μιá καινούργια γωνιά, άγνωστη ίσαμε τή στιγμή αυτή, της πολύ πλατειάς άρχαίας φιλολογίας μας.

Είναι αλήθεια, πως πολύ σπάνια μέχρι σήμερα δοκιμάσαμε αυτήν τήν υπέρτατη χαρά. Συχνότατα ή έλπίδα μας σβύνει άπ' τó πρώτο ξεφύλλισμα της μεταφραστικής δουλειάς, μα ποτέ δέ μάς άφίνει, αυτή καθ' εαυτή, τελειωτικά. Πάντα θά υπάρχει μέσα μας ή καλή διάθεση για τó θέξιμο κάθε καινούργιας προσπάθειας.

Με την ίδια, λοιπόν, διάθεση, με τις αγκάλες πάντα ανοιχτές, μ'αξ βρήκε ή «Πλάτωνος απολογία Σωκράτους» του κ. Αχιλλ. Τζάρτζανου.

Μά ήταν τυχερό μας φαίνεται να μ'η μπορούμε να κλείσουμε στην αγκαλιά μας αυτήν την εργασία, μα να φέριουμε να πέσουν τα χέρια μας άτονα σαν κομμένα απ' την κουραση, όπως και στις τόσες άλλες μεταφράσεις που βγαίνουν κάθε μέρα, και που δεν εκπληρώνουν τον προορισμό τους.

* *

Και πρώτα — πρώτα, ας κυτάξουμε κατά πόσον πέτυχε ο κ. Τζ., διαλέγοντας την «Απολογία του Σωκράτους» για να μεταφράσει.

Όλοι μας ξέρουμε την αρκετά καλή μετάφραση του Η. Νιρβάνα. Είν' αλήθεια, πώς κι' αυτή κλείνει μέσα της μερικά σφάλματα, μα τόσο ασήμαντα, ώστε διαβάζοντάς την, δε μ'αξ άφνει ποτέ ή ιδέα, πώς πραγματικά έρχομε τον Σωκράτη μπροστά μας, και τον ακούμε να μ'αξ απολογιέται με τό ίδιο του τό στόμα. Ο Νιρβάνας δηλ. δούλεψε και μ'αξ πρόσφερε την «Απολογία», σε μετάφραση που ανταποκρινότανε στον προορισμό της.

Τό ίδιο κείμενο διάλεξε τώρα κι' ο κ. Τζ., για να δουλέψει πάνω σαυτό, και να μ'αξ παρουσιάσει, μ'αν έντελώς καινούργια «Απολογία», από κείνη που μ'αξ πρόσφερε ο Νιρβάνας. Πίστεψε δηλ. ο κ. Τζ., πώς μερικά σημεία που άπόδωκε ο Νιρβάνας, δέν της άποδίδηκαν όπως έπρεπε, και πώς γιαυτό υπήρχε κάποιο κενό μεσ' τή συνείδηση μας, κι' έπρεπε αυτός να τό συμπληρώσει παρουσιάζοντάς την, όπως πραγματικά — κατά τή γνώμη του — θά την έλεγε σήμερα ο Σωκράτης, αν ζούσε.

Αυτό λογικά καθέννας θά σκεφτή, βλέποντας την έκδοση της μετάφρασης του κ. Τζ.

Κι' ανοίγοντας τό καλοτυπωμένο βιβλιαράκι της «Απολογίας», τ' ανοίγαμε με τήν ιδέα πώς κάτι καινούργιο θά βρούμε σαυτό, κάτι που δε μπόρεσε ή έκδοση του Νιρβάνα να μ'αξ γνωρίσει. Γιατί άλλωστε, δε μπορούμε να ξεηγήσουμε αυτήνα τήν προσπάθειά του. Ποάμα πολύ δύσκολο, και που πολύ άμφιβάλαμε από μ'αξ άρχης, πώς θά τό κατώρθωνε.

* *

Πριν μπορούμε στην καθυπό εξέταση της μετάφρασης, ας σταματήσουμε για λίγο στην «Εισαγωγή». — είναι ή μοναδικιά καινοτομία του μεταφραστή, μαζί με τις επιγραφές που έβαλε μεσ' τό κείμενο.

Διαβάζοντας, λοιπόν, τό πρώτο κεφάλαιο «ό Σωκράτης και ή φιλοσοφία του», σταματάμε σ' ένα σημείο που προκαλεί τήν άπορίά μας:

«Ο Σωκράτης δέν απέβλεπε στο να φέρη σε άμχανία και να νικήση άπλώς έκείνους με τους οποίους συζητούσε, αλλά στο να μορφώση και στον έαυτό του (!) και σ' εκείνους πεποιθήσεις για κάθε ζη-

τημα ήθικης». (Σελ. 6).

Λέν ξέρω αν ήθελε να πει τίποτ' άλλο ο κ. Τζ. Πάντως, αν καλοπροσέξει αυτό τό σημείο πούχω με διακριτικά γράμματα, νομίζω πώς ή' άρχισε ν' άμφιβάλλει για τήν όρθότητά του. Γιατί, πώς ήταν δυνατό ο Σωκράτης, να μ'ην έχει από πριν ξεκαθαρισμένες μεσ' τή συνείδηση του, τις πεποιθήσεις του, πάνοντας να συζητήσει για ζητήματα ήθικης; Καθέννας μπορεί να καταλάβει πώς ήταν άδύνατο να συμβάλει αυτό που μ'αξ άναγγέλει ο κ. Τζ., γιατί αντίθαινει με τή λογική.

* *

Μά ας έρτουμε στη μετάφραση, αυτήν και που κύρια μ'αξ ενδιαφέρει.

Ο κ. Τζ. προτίμησε να κάνει τή μετάφραση, δουλεύοντας περισσότερο επιστημονικά παρά λογοτεχνικά.

Λέν κύτταξε να μ'αξ δώσει μ'αν πιστήν είκόνα της «Απολογίας» μεταφερμένη στις σημερινές συνθήκες της ζωής, αλλά πρόσθεσε μ'ην τυχόν και διαφύγει κανένα «μ'ην», «γε» κτλ., κι' έτσι προσκολλημένος στο κείμενο, δε μπόρεσε να μ'αξ κάνει να νοιώσουμε τα αισθήματα, που προκάλεσε στους άρχαίους Αθηναίους, τό βιβλίο του Πλάτωνα.

Έχοντας μπροστά τό κείμενο μετάφραζε άράδα, κυτάζοντας μ'ην τυχόν κι' απ' τή μετάφραση, του διαφύγει κανένα μόριο που υπήρχε στο πρωτότυπο, δε θάλησε να καταλάβει πώς μερικά απ' αυτά, αν κι' είχαν τόσο μεγάλη λεκτική σημασία στους άρχαίους, σε μ'αξ μόνο κακοηχεία κι' ασχήμια μπορούν να φέρουν. Γιαυτό δε βρίσκουμε καμμιά πρόταση που να διακρίνεται για τή ζωντανία της, καμμιά περίοδο δε θυμίζει ζωντανή έκφραση της πλούσιας δημοτικής μας γλώσσας.

Κι' έτσι ή μετάφραση του κ. Τζ., είναι μ'ιά ξερή αντικατάσταση των άρχαίων λέξεων, μ' άλλες δικές μας.

Ας αναφέρουμε μερικά παραδείγματα, και πρώτα ας πάρουμε τήν περίφημη κατηγορία που άποδώθηκε στο Σωκράτη από τό δικαστήριο:

«Σωκράτη φησίν άδικειν τους τε νέους διαφθείροντα και θεούς, ους ή πόλις νομίζει ου νομίζοντα, έτερα δε δαιμόνια καινά».

Όσο κι' αν χωρίζουν χιλιάδες χρόνια τή γλώσσα του Σωκράτη απ' τή δική μας, μπορούμε να καταλάβουμε τή ρυθμικότητα και τήν θαυμάσια άρχιτεκτονική που κλείνουν αυτές οι λίγες γραμμές, μα για να ξαναζήσουν, χρειάζονταν δημιουργική πνοή:

Ο κ. Τζ., τις μετάφραζει:

«Πώς ο Σωκράτης είναι ένοχος άδικήματος, λέγει (!) γιατί τους νέους διαφθείρει και τους θεούς που παραδέχεται ή πόλις δέν τους παραδέχεται παρ όλλα δαιμόνια νέα». (Σελ 27)

Σ' έν' άλλο σημείο που ο Σωκράτης άσφαλώς κείνη τή στιγμή θάχε χάσει τή «Σωκρατική ήρεμία» — άπόδειξη πώς μόλις τέλειω-

σαν αυτά τα λόγια του, άμέσως οι δικαστές ταραχτήκαν, και τότο τό μαθαίνουμε, απ' τον ίδιον τό Σωκράτη, που έξακολουθώντας τήν άπολογία του άμέσως, λέει: «μη θορυβείτε, ώ άνδρες Αθηναίοι . . . κ. λ. π.» — και ξεσπούσε στα παρακάτω λόγια:

«Ω Αθηναίοι, ή πείθεσθε Ανύτω, ή μη, και ή άφίετε ή μη άφίετε, ως έμου ούκ αν ποιήσοντος άλλα, ούδ' ει μελω πολάνις τεθνάναι, τα μεταφέρει ο κ. Τζ.:

«Αθηναίοι, θέλετε πεισθήτε σε όσα λέγει ο Ανυτος, θέλετε μ'ην πείθεσθε, και θέλετε άθωώσετε με, θέλετε μη με άθωώσετε, γιστι έγω δέν έχω σκοπό να πράξω διαφορετικά, ούτε κι' αν πρόκειται, πολλους να λάβω θανάτους» (Σελ. 38-39) λόγια που δε φανερώνουν τό άγέρωχο κι' άποφασιστικό σ' αυτή τή στιγμή του Σωκράτη, τήν άδιαφορία του για όποιοδήποτε εμπόδιο, όσο δήποτε, μεγάλο μπροστά στην εκπλήρωση της άποστολής του, μ'αξ δείχνουν περισσότερο, ανθρωπο που λέει τάχα πώς δέν τον νοιάζει για θάνατο, μα ουσιαστικά κολλημένο στο πεπρωμένο του, μοιρολάτρη.

Τέτοιες φράσεις, αν καλοπροσέξει κανείς είναι γεμάτο τό βιβλίο.

Έκει, που θέλει ο Σωκράτης να πει στο δικαστήριο, πώς τό μαντείο λέγοντάς τον «σοφώτατο απ' όλους τους άνθρώπους», δέν τό λέει γι' αυτόν, αλλά μεταχειρίστηκε τόνομα του, σαν ναθελε να πει: «ότι ούτος θύμων, ώ ανθρωποι, σοφώτατος έστιν, όστις ώσπερ Σωκράτης έγνωκεν ότι ουδενός αξίός έστι τή άληθεία προς σοφίαν». Κι' ο κ. Τζ., τό μετάφραζει: «Εκείνος από σ'ας, ώ ανθρωποι, είναι σοφώτατος όποιος, όπως ακριβώς ο Σωκράτης, έχει τή γνώμη πώς καμμιάν αξία δέν έχει σ'αληθινά πρόκειμένου για σοφία». (Σελ. 25)

Λέν φαντάζομαι να ξεκαθαρίσετε μεσ' τό μυαλό σας, τι ναθελε να πει ο άμοιρος ο Σωκράτης, για να τό βρήτε πρέπει να κάνετε σύνταξη, να τό ξαναδιαβάσετε μερικες φορές, και πάλι γ'α να τό καπορθώσετε, θά πρέπει να σαςτε πολύ διαβαζόμενοι στο συνταχτικό. Ένω ο Σωκρ. λέγοντας τα παραπάνω λόγια απ' τό στόμα του μαντείου, δε θάχε ποτέ τέτοιες αξιώσεις για να καταλάβετε τι λέει, γιατί ο ανθρωπος λέει τόσο απλά πράγματα:

«Εκείνος είναι, ανθρωποι μου, ο σοφώτερος απ' όλους σας, που σαν τον Σωκράτη, έχει νοιώσει πώς αληθινά δέν αξίζει τίποτα ή σοφία του».

Ο κ. Τζ. προσκολλημένος στο κείμενο, δέν τον νοιάζει αν ή μετάφρασή του, αφαιρεί όλη τήν όμορφιά του πρωτότυπου, μεταφράζει ρηματικούς τύπους που δέν συνήθίζονται στη γλώσσα μας: «έχουν ύπάρξει πολλοί κατηγοροί μου». . . (Σελ. 15), σωστό τυπικά, μα ο Σωκράτης αν ζούσε σήμερα δε θάλεγε ποτέ «έχουν ύπάρξει πολλοί κατηγοροί μου. . .» αλλά θάταν φυσικώτερο να πει «με κατηγορήσανε πολλές φορές».

Μερικες πάλι λέξεις, έπειδή κι' ο ίδιος τό νοιώθει πώς δέν τις καταλαβαίνουμε, κολλάει δίπλα και μ'ιά πρόταση δική του, χωρίς να ύπάρχει στο κείμενο, για επεξήγηση, ένώ δηλ. τό κείμενο λέει:

«άτεχνώς ερήμην κατηγορούντες, άπολογούμενου ουδενός». ο κ. Τζ., τό μετάφραζει: «. έκαναν τις κατηγορίες εναντίον μου έντελώς ερήμην, χωρίς να ύπάρχει κανείς εκεί για να άπολογηθή». (Σελ. 15)

Κι' ύστερα, για να μ'ην ξεφύγει απ' τή σειρά των λέξεων που κρατάει τό κείμενο, μεταφράζει έτσι, που αν τύχει κι' ακούει κανέννας απ' άλλον να διαβάζεται αυτή ή μετάφραση, χωρίς να θέλει, άποδίδει ιδιόσθητες σε λέξεις που δέν άνήκουν. "Όταν δηλ. λέει:

«Εκείνοι όμως είναι φοβερώτεροι, κύριοι, που από παιδια σ'ας επαιρναν και σ'ας έκαναν να πιστεύετε έντελώς άνυπόστατα σχετικώς (!) με μένα πράματα κ. τ. λ.» (Σελ. 15), αν εκείνος που μου τό διαβάζει, τύχει ναχει συνήθειο να μιλάει λίγο γρήγορα, άσφαλώς θά με κάνει να πιστέψω, πώς ο καυμένος ο Σωκράτης θάταν υπερβολικά ευγενής, άφου άποκαλούσε τους αδιάντροπους κατηγορούς του «Κυρίους».

Μά τό πρωτότυπο, τι ξάστερο που είναι! : «Αλλ' εκείνοι δεινότεροι, ώ άνδρες, οί ύμων τους πολλους εκ παιδων παραλαμβάνοντες επειθον. κ. τ. λ.» "Όσο και γρήγορα να μου τό διαβάσουν, κείνο τό «ώ άνδρες» τό ξεχωρίζω σαν τα μ'ηλα απ' τα καρύδια.

Σα να μ'ην έφταναν όλες αυτές οι βασικές άτέλειες πούχει ή εργασία του κ. Τζ. έρχεται και τό γλωσσικό σύστημα που μεταχειρίζεται — ή μάλλον ειχε πέσει πρώτο — πρώτο στην αντίληψή μας και θάπρεπε πρώτα — πρώτα αυτό να εξέτάζαμε — για να μ'αξ κάνει να θεωρήσουμε τήν μετάφρασή του, όχι άνώτερη απ' τις κοινές σχολικές που ύπάρχουν.

Γράφει σε μ'ιά μιχτή πολύ άκαλαίσθητη.

Να μερικά παραδείγματα: «τι είναι αυτό για να μ'ην κάνωμε εμεις διάφορες ιδικές μας υποθέσεις για σε». (Σελ. 20) ή «ο Σωκράτης, ειλικρινώς έβεβαίωνα πώς αισθανόταν μέσα του ένα «δαιμόνιον» ή το ιμιά αισθητή σαυτόν θεϊκή φωνή, ό σ'α κ'ις ειχε κατ'αυτον να πράξη. . . » κ. λ. π. (Σελ. 8). "Αλλωστε και τα κομμάτια που διαβάσετε πειό πριν, είναι αρκετά για ν' άποδείξουν αυτά που λέω.

Και χωρια απ' αυτό ή γραμματική που μεταχειρίζεται δέν είναι παντού ή ίδια, πρβλ. προφήτες, πολίτες, τεχνίτες — ποιηταί, δικασταί, ποιητάς δικαστάς. "Η ήτο — ήτονγκα! που και που βλέπομε κανένα ιδιωματικό λυπούμαν, φοβούμαν, γινόμεμαν. ύπερασπιστόμαν.

* *

Τελειώνοντας προσθέτουμε τότο.

Σχετικά μ αυτό που λέει στην Εισαγωγή, οτι ο Σωκράτης μιλούσε πολύ απρόντιστα. και ο Πλάτωνας θέλησε να αποδώσει στο κείμενο αυτή την απρόντισια του Σωκράτη, μπορεί να παρατηρήσει κανείς τοῦτο: οτι όσο απρόντιστα κι' αν μιλούσε ο Σωκρ., και μάλιστα ακριβώς έπειδή δε μιλούσε προσπαρασκευασμένος ρητορικά, αλλά σα να κουθέντιαζε, τὸ ὕφος τῆς γλώσσας του δε μπορεί να είναι τέτοιο που τὸ βλέπουμε στη μετάφραση τοῦ κ. Τζ, με τις μακροσκελέστατες κι' εξαρτημένες τῆ μιὰ ἀπ' τὴν ἄλλη προτάσεις, ἄλλα με φράσεις ἀποτελεῖς ὅπως θῆποτα. και στρογγυλές. Ἄν στο πρωτότυπο οἱ προτάσεις είναι μεγάλες κι' εξαρτημένες, σήμερα μιλώντας κανείς ἐκ τοῦ προχείρου και ἀπρόντιστα, δε θὰ συνάθενα ἔτσι πολύπλοκα τις φράσεις του. Τὸ πνεῦμα τῆς νέας γλώσσας δε δέχεται τὴν

«καθ' ὑπόταξιν» σύνταξη, ἀλλὰ τὴν κατά «παράταξιν». Κι' ἐφόσον γίνεται μετάφραση και φροντίζεται να διατηρεῖ και «τὸ εἰδικὸ χρώμα τέτοιο που παρουσιάζεται πρῶτον». πρέπει τὸ χρώμα αὐτὸ να ἀποδοθεῖ σύμφωνα με τὴν προοπτικὴ τῆς νέας γλώσσας κι' ὄχι τῆς ἀρχαίας· γιατί, τί ἄλλο εἶναι ἡ μετάφραση;

Ἐσχάσαμε ἀπ' τὴν ἀρχὴ να τονίσουμε, πῶς ὁ κ. Τζ. ἔχει μέσ' στη μετάφρασή του και «σημειώσεις» που μᾶς ἐπεξηγοῦν μερικὰ σημεῖα ἢ λέξεις γιὰ να τις καταλαβαῖνουμε καλύτερα.

Ὅσο γι' αὐτὸ, τὸν εὐχαριστοῦμε.

18-11-32

ΑΝΤΩΝΗΣ Ν. ΜΩΡΑΪΤΗΣ

ΣΧΟΛΙΑ

Οἱ συνθήκες κάτω ἀπ' τις ὁποῖες βγαίνει ἡ «Μελέτη-Κριτική» δὲν ἐπέτρεψαν τὴν ἔκδοσή της και τὸ καλοκαίρι.

Και τώρα ἔτσι ἀργοπορημένα βγαίνοντας θὰ προσπαθήσει να ἐκπληρώσει τοὺς σκοποὺς πῶς καμὴν ἀναγκαῖα τὴν ἔκδοσή της πάντα θὰ ἐπιδιώξει τὸ ἀπόχτημα μιᾶς λεύτερης ἐπιστημονικῆς σκέψης μέσα στη σχολὴ μας σὰν ὄργανο που σὲ δαῦτο οἱ φοιτητὲς θὰ μποροῦν να ἐκφράσουν και συζητήσουν τις γνώμες τους πάνω στα προβλήματα τῆς ἐπιστήμης και τῆς ζωῆς. Τὸ περιμένουμε.

⊙⊙

Εἶδαμε με μεγάλη μας χαρὰ τὸ νέο βιβλίον τοῦ καθηγητῆ μας κ. Π. Λορεντζάτου, τὸν «Αἶαντα τοῦ Σοφοκλή». Εἶναι ἡ ἔκδοσις αὐτῆ βγαλμένη με τόση ἐπιμέλεια και στο χαρτὶ και στο σχῆμα και στα τυπογραφικὰ στοιχεῖα που δὲν μᾶς εἶχαν ὡς τώρα πολυσυνθίσει οἱ ἑλληνικὲς ἐκδόσεις. Τὴν ἐπιστημονικὴ ἀξία τῆς ἔκδοσης μᾶς εἶχε δοθῆ ἀπὸ πέρυσι εὐκαιρία να ἰδοῦμε με τὴν μελέτη που μᾶς εἶχε δώσει στο περιοδικὸ γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῶν στίχων 961-970 τῆς ἴδιας τραγωδίας. Θέλουμε μόνον τώρα να τονίσουμε πῶς πρέπει ἰδιαίτερα να προσεχτῆ κυρίως ἀπ' τοὺς φοιτητὲς τῆς σχολῆς μας ὁ πρόλογος του. Μᾶς δόθηκε ξανά εὐκαιρία (ἡμεῖς οἱ ἀκροατὲς του εἶχαμε τὴν εὐτυχία να τὰ ἀκούσουμε και προφορικὰ) να θαυμάσουμε στο φωτεινὸ αὐτὸ πρόλογο τὴν ἐπιστημονικὴ μέθοδο που ἀκολουθεῖ και που πρέπει ὅλοι οἱ φιλόλογοι να τὴν ἀκολουθήσουν — στη μελέτη τῶν ἀρχαίων κειμένων. Παραθέτουμε τὰ παρακάτω ἀπ' τὸ τέλος τοῦ προλόγου: «... Καὶ ποιὸς ἀ λ η θ ι ν ὸ ς ἐ ρ γ ἄ τ η ς τ ῆ ς ἐ π ι σ τ ῆ μ ῆ ς ... ἔχει τὸ δικαίωμα να μὴν πιστεύη σὲ δυὸ ἐπιστημονικὰ ἀξιῶματα, που κάνουν τὴ βᾶση στο ζήτημά μας; ἀπὸ τὰ δυὸ αὐτὰ ἀξιῶματα τῆς ἐπιστήμης, τὸ ἓνα εἶναι οτι κανένα ἔθνος, ἂν δὲν θέλῃ να

πάθῃ μαρασμό, δὲν μπορεῖ να ἔχη γιὰ γλώσσα του γραφόμενὴ μιὰ γλώσσα που οὔτε μιλήθηκε ποτὲ ἀπὸ κανένα οὔτε μιλιέται και τὸ ἄλλο εἶνε οτι σὲ κάθε ἑθνος ἢ παιδεία του πρέπει να γίνεται στὴν ἑθνικὴ του γλώσσα.»

Τὸν περασμένο Σεπτέβρι μεταφέρθηκε και θάφτηκε στὴ Χίο ὁ νεκρὸς τοῦ μεγάλου Δασκάλου Γ ι ἄ ν ν η Ψ υ χ ἄ ρ η.

Ἐλπίζαμε πῶς ἓνα τέτοιο γεγονός θὰ προκαλοῦσε περισσότερο ἐνδιαφέρον και θ' ἀναγνωρίζοταν τελειωτικὰ κι ἐπίσημα πιά ἡ σημασία τοῦ ἔργου τοῦ Ψυχάρη κι ἡ ἐπίδρασή του γενικὰ στο νεοελληνικὸ πολιτισμὸ. Δυστυχῶς ἐχτὸς ἀπὸ τὴν ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία κανένα ἐπίσημο ἐπιστημονικὸ ἴδρυμα (Πανεπιστήμιο, Ἀκαδημία) δὲν καταδέχτηκε οὔτε να πάρῃ ἀπλῶς μέρος στις γιορτὲς αὐτές. Κι αὐτὸ τὸ ὕπουργεῖο Παιδείας, που με κάποια συγκατάβαση, και σχεδὸν ἀπὸ ντροπὴ, βρέθηκε στὴν ἀνάγκη να καταθέσῃ ἓνα στεφάνι, ἔρχεται με τις τελευταῖες δηλώσεις τοῦ κ. Ὑπουργοῦ «περὶ μαλλιαρισμοῦ κ. τ. λ.» να ἀναθεωρήσῃ τὴ δειλὴ αὐτὴ ἀναγνώριση κρίνοντάς τὴν κάπως βιαστικὴ κι ἀπερίσκεπτη ἴσως.

Δὲν πρόκειται να συζητήσουμε οὔτε να πᾶρουμε στα σοβαρὰ τις δηλώσεις τοῦ κ. Ὑπουργοῦ. Ξαίρουμε πολὺ καλὰ πόσο ζωντανὴ και δυνατὴ ἀλήθεια εἶναι ὁ δημοσκιτισμὸς και πόσο βαθειὰ ἔχει πιά ριζώσει, ὥστε να μὴ φοβῆται παρόμοιες ὑπουργικὲς ἢ ὁποιοσδήποτε δηλώσεις κι ἀπειλές. Ἀποροῦμε μονάχα πραγματικὰ και θλιβόμεστε εἰλικρινὰ γιὰ τὸ οτι βρισκονται σήμερα ἄνθρωποι, και μάλιστα ἐπὶ κεφαλῆς τῆς Παιδείας, που στέχουν τόσο μακριὰ ἀπὸ τὴν πραγματικὴτητα και νομίζουν πῶς με τὰ μορμολύκειά τους εἶναι δυνατόν να κλονίσουν ἓνα καθεστῶς που τὸ ἐπέβαλε αὐτὴ ἡ ἀνάγκη τῆς ζωῆς και που γι' αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι ἀτρένταχτο.

Η ΚΙΝΗΣΗ ΤΟΥ ΟΜΙΛΟΥ

- 1) Στις 13 τοῦ Νοέμβρι γίνηκαν ἐκλογὲς σὲς ὁποῖες βγήκε τὸ σημερινὸ συμβούλιο.
- 2) Στις 27 τοῦ ἴδιου μηνὸς ὁ Ὁμιλὸς μας διοργάνωσε ἐκδρομὴ στο Δαφνί—Ἱερὸ τῆς Ἀφροδίτης—Ἐλευσίνα. Τὴν ἐκδρομὴ παρακολούθησε και ὁ καθηγητὴς κ. Οἰκονόμος, ὁ ὁποῖος και μίλησε σχετικὰ.

ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΛΑΒΑΜΕ

- ΠΑΝΑΓΗ ΛΟΡΕΝΤΖΑΤΟΥ: «Σοφοκλεους Αἶας». (Πρόλογος, εἰσαγωγή, κείμενο, μετάφραση, κριτικὸ και μετρικὸ ὑπόμνημα). Ἄθην. 1932
- ΝΤΙΜΗ ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ «Ὁ κύκλος τῶν στοχασμῶν». Ἀθῆνα 1932
- ΚΩΣΤΗ ΜΠΑΣΤΙΑ «Στεριές και Θάλασσες». Ἀθῆνα 1932
- ΚΩΣΤΑ ΘΡΑΚΙΩΤΗ «Στὸν ἐλεύθερο δρόμο» Ποιήματα, Ἀθῆνα 1932

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

κ. Γ ΡΙΒΙΝΗΝ Πήραμε τὴ μελέτη σας και δημοσιεύεται σ' αὐτὸ τὸ φύλλο. Εὐχαριστῶς περιμένουμε και τὴ μελέτη που λέτε οτι ετοιμάζετε.

κ. Δ ΜΩΡΑΪΤΗΝ Στὴν ἀπάντησή σας γιὰ τὸν κ. Παυλίδη, χῶρια ἀπ' τὴ διαφωνία μας γιὰ τὸ γλωσσικὸ σύστημα ποῦναι γραμμὴν, βρήκα με μερικὰ σημεῖα που βγαίνουν ἀπ' τὰ ὅρια τῆς ἐπιστημονικῆς συζήτησης. Κατὰ καθῆκον ὁμως τὴ δημοσιεύουμε.

κ. Α. ΜΙΤ. Στὴν ἐρώτησή σας σᾶς ἀπαντοῦμε ἔτσι: Στὸ περιοδικὸ μας δημοσιεύεται κάθε καλογραμμὴν μελέτη ἢ κριτικὴ φτάνει μόνον να ἀνταποκρίνεται σὲς ἀπαιτήσεις τοῦ περιοδικοῦ μας· νᾶναι δηλ. γραμμὴν σὲς δημοτικὴ και τὸ θέμα τῆς νᾶχει κάποιο γενικὸτερο ἐνδιαφέρον.

ΔΙΟΡΘΩΜΑΤΑ

- Σελ. 3. στ. 11 ἀπὸ κάτω: να διαβαστεῖ «Πανεπιστήμιο»
- Σελ. 7 στ. ἀπὸ πάνω: να διαβαστεῖ «σήμερα»
- Σελ. 15 στ. 18: να διαβαστεῖ «ἓνα»